

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ARCHIVNICTVÍ A POMOCNÝCH VĚD HISTORICKÝCH

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

NEŠLECHTICKÉ ZNAKY A JEJICH POUŽÍVÁNÍ
PRÁVNÍ NORMY VERSUS REALITA

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Sterneck, Ph.D.

Autor práce: Michaela Hanzalová

Studijní obor: Archivnictví

Ročník: 2.

2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích 3. května 2021

Michaela Hanzalová

Poděkování

Ráda bych poděkovala všem, kteří mi jakýmkoliv způsobem pomáhali při psaní mé bakalářské práce. Můj dík patří pracovníkům Státního oblastního archivu v Třeboni a pracovníkům Národního archivu za cenné rady a ochotný přístup. Mé největší poděkování patří vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Tomáši Sterneckovi, Ph.D. za jeho důležité připomínky, odborné vedení i za velkou trpělivost a podporu.

Anotace

Cílem mé bakalářské práce nesoucí název „Nešlechtické znaky a jejich používání. Právní normy versus realita“ je přiblížit neoprávněné užívání šlechtických privilegií osobami neurozeného původu a konfrontovat je se skutečností. Jedná se o sondu do společenského problému, který existoval od středověku až do 20. století a ovlivňoval utváření stavovské společnosti i heraldického práva. Práce je rozdělena do tří kapitol. První část vysvětluje vznik heraldiky a počátek užívání erbovních znamení osobami nešlechtického původu. Dále se snaží objasnit vytváření erbovní společnosti a to, za jakých okolností docházelo k uzavírání šlechtických stavů v několika zemích Habsburské monarchie. Závěr kapitoly se zabývá nešlechtickými znaky. Klade si otázku, jaká byla jejich podoba a zda je bylo na první pohled možné rozeznat od erbů šlechtických rodin. Druhá kapitola vypráví příběh o heraldickém sporu, který se odehrál roku 1486 mezi členem vyšší šlechty a nově nobilitovaným rytířem. Díky tomuto sporu můžeme nahlédnout do dobové mentality a na utváření zvykového práva. Poslední kapitola zachycuje právní normy, které se snažily o zamezení svobodné volby znaků osobami neurozeného původu. Jedná se o komparaci mezi normativními prameny a skutečností. Také se zabývá tím, jaké byly postihy v případě neuposlechnutí nařízení. Zaměřuje se ale i na další problematiku, kterou bylo neoprávněné překládání cizích titulů do jazyků monarchie. Pro lepší uchopení problematiky byl využit příběh pražské měšťanské rodiny, jejíž člen získal titul od papeže. Ten však v rámci monarchie nebyl uznán jako dědičný a ani nezaručoval šlechtická privilegia. Díky dochovanému spisovému materiálu lze sledovat rozpor mezi měšťanskou rodinou a státní mocí, který trval více než 40 let. Závěr je zhodnocením zjištěných poznatků. Součástí práce je seznam použitých pramenů a literatury a přílohy, které obsahují ukázky nešlechtických erbů.

Abstract

The aim of my bachelor thesis entitled „Non-noble characters and their use. Legal norms versus reality“ is to approach the unauthorized use of aristocratic privileges by persons of unborn origin and to confront them with reality. It is a probe into the social problem that existed from the Middle Ages until the 20th century and influenced the formation of estate society and heraldic law. The work is divided into three chapters. The first part explains the origin of heraldry and the beginning of the use of coat of arms by persons of non-noble origin. It also seeks to clarify the creation of a heraldic society and the circumstances under which aristocratic states were closed in several countries of the Habsburg monarchy. The conclusion of the chapter deals with non-noble traits. He wonders what their form was like and whether it was at first glance possible to distinguish them from the coats of arms of aristocratic families. The second chapter tells the story of a heraldic dispute that took place in 1486 between a member of the higher nobility and a newly noble knight. Thanks to this dispute, we can look into the mentality of the time and the formation of customary law. The last chapter captures the legal norms that sought to prevent the free choice of characters by persons of unborn origin. It is a comparison between normative sources and reality. He is also interested in the penalties for non-compliance with the regulation. It also focuses on another issue, which was the unauthorized translation of foreign titles into the languages of the monarchy. To better grasp the issue, the story of a Prague burgher family, whose member received a title from the pope, was used. However, it was not recognized as hereditary within the monarchy and did not guarantee aristocratic privileges. Thanks to the preserved file material, it is possible to observe the contradiction between the middle-class family and the state power, which lasted for more than 40 years. The conclusion is an evaluation of the findings. Part of the work is a list of used sources and literature and appendices that contain examples of non-noble coats of arms.

Obsah

Úvod.....	7
1 Vznik heraldiky a počátek nešlechtických znaků.....	11
1.1 Erbovní společnost a její utváření.....	14
1.2 Zisk šlechtického titulu.....	23
1.3 Znaký šlechtické a nešlechtické a jejich rozdíly.....	25
2 Heraldický spor.....	29
3 Právní normy a realita.....	34
Závěr.....	45
Seznam pramenů a literatury.....	47
Archivní prameny.....	47
Vydané prameny.....	47
Literatura.....	47
Tisky.....	50
Internetové odkazy (výběr).....	50
Seznam příloh.....	52
Přílohy.....	54

Úvod

Erby představují velice zajímavý kulturně historický pramen. Jejich úkolem byla reprezentace rodu, města i jednotlivých osob. Erbovní znamení nejenže přenášela rodovou tradici, ale také povědomí o právoplatném místě ve společnosti. Se znaky se setkáváme téměř všude. Nalezneme je na hradech, zámcích, tvrzích i na zbrojích, obrazech, listinách, v knihách a na náhrobcích. Znaky se již od středověku staly prestižní záležitostí, a proto je velice brzy začaly užívat osoby nešlechtického původu. Mezi tyto osoby patřili nejen měšťané, ale i rychtáři, obchodníci, lékaři, učitelé a mnoho dalších.

Předložená práce si klade za cíl přiblížit neoprávněné užívání znaků a dalších šlechtických privilegií osobami neurozeného původu. Vychází z několika základních otázek. Kdy se fenomén neoprávněného užívání znaků rozšířil? Proč byla tato uzurpace tolerována? Jakým způsobem neoprávněné užívání znaků vnímaly různé vrstvy společnosti? A jak nešlechtické znaky vypadaly? Lze je na první pohled rozlišit od znaků šlechtických? Jsou to základní otázky, na které však dodnes neznáme přesnou odpověď. Proto je časový rámeček této práce široký. Primárním cílem je seznámit čtenáře s módou užívání znaků osobami nešlechtického původu, která vznikla ve středověku a udržela se až do 20. století.

Tomuto problému nebyla dosud věnována žádná publikace. Jediná delší práce byla napsána Antonínem Markusem a Josefem Pilnáčkem.¹ V ní byl v krátkosti nastíněn vývoj užívání nešlechtických znaků a jejich podoba. Pro tento vývoj bylo nesmírně důležité utváření erbovní společnosti. Po dlouhou dobu nebyly uzavřené šlechtické stavy, což napomáhalo k neoprávněnému užívání šlechtických výsad. Situaci, která panovala nejen v Čechách ale i v dalších zemích podunajské monarchie popsal Vladimír Klecanda.² S uzavřením stavů poté souvisely předpoklady pro získání šlechtického titulu a právní postihy v případě porušení daných podmínek. Tímto tématem se zabýval Jan Županič.³

1 Antonín MARKUS – Josef PILNÁČEK, *Znamení a znaky nešlechticů*, Praha 1933.

2 Vladimír KLECANDA, *Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku*, Časopis Archivní školy, roč. VI., Praha 1928, s. 1-125.

3 Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta rakouského císařství*, Praha 2006.

S udílením znaků byly těsně spjaty erbovní listiny. Od 16. a 17. století si jedinečnost těchto listin uvědomovali i někteří autoři, kteří je využívali ve svých pracích.⁴ V 18. století pak sílily snahy o sestavení všech známých nobilitací. Seznamy ale měly spíše charakter pomůcek, jejichž úkolem bylo usnadnit orientaci ve stále se rozšiřujícím počtu nové šlechty. První seznamy vydával tiskem Johann J. Clauser.⁵ Roku 1859 je přepracoval a rozšířil Anton Schimon.⁶ Dalším vydavatelem edic erbovních listin byl August von Doerr, který si ve vídeňském archivu nechal opisovat erbovní listiny bohemikální povahy. Tiskem ale vydával i salbuchy s rozsahem od 16. do 19. století.⁷ Z nich čerpal Vojtěch Král z Dobré Vody, který často nekriticky přejímal všechny informace, i když se jednalo o chybné údaje, například zkomolená jména.⁸

O edici, která by obsahovala nejen správné údaje, ale také informace, které ve všech předešlých pracích chyběly, se pokusili Martin Kolář a August Sedláček. Kolář publikoval seznam českých erbovních listin do roku 1526.⁹ Sedláček už mohl využít salbuchy, které byly v rámci archivní rozluky z let 1919 – 1925 předány Československu.¹⁰

Nejnovější edice erbovních listin vydává například Michal Fiala, který často spolupracuje s Tomášem Krejčíkem.¹¹

Je důležité zdůraznit, že uzurpace erbovního znamení znamenala pro poškozeného šlechtice velký zásah do rodové cti. Avšak do roku 1486 nebyl zaznamenán žádný větší proces, který by tuto problematiku řešil. Až toho roku vznikl spor mezi členem vysoké šlechty a nově nobilitovaným rytířem. Spor se týkal podobného znaku, jež oba rody užívaly. Byl to první případ, kdy musela zasáhnout královská moc a pro budoucí spory

4 Z erbovních listin ve svých dílech vycházeli například Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Václav Hájek z Libočan. Pro Hájka pracovali na výpisech z desek zemských tři písaři a jednotliví šlechtici mu umožňovali čerpat z rodových písemností, tedy i erbovních listin a pomáhali mu získat řadu materiálů týkajících se jejich panství a rodu.

5 Johann Joseph CLAUSER, *Verzeichniss deren jenigen geadelten Personen*, Prag 1767.

6 Anton SCHIMON, *Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien*, Böhm. Leipe 1859.

7 August VON DOERR, *Der Adel der böhmischen Kronländer*, Prag 1900.

8 Vojtěch KRÁL z DOBRÉ VODY, *Heraldika*, Praha 1900.

9 August SEDLÁČEK – Martin KOLÁŘ – [Doslov napsal]: Vladimír RŮŽEK, *Českomoravská heraldika, I. část všeobecná*, Praha 1996.

10 A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika, II. část zvláštní*, Praha 1997.

11 Michal FIALA – Tomáš KREJČÍK (edd.), *Erbovní listiny*, Praha 2001.

M. FIALA (ed.), *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a nobilitační privilegia studentské legie roku 1648*, Praha 1997.

Jiří BRŇOVJÁK – Jakub HRDLIČKA – Tomáš KREJČÍK (edd.), *Litterae armorum. Erbovní listiny v Národním archivu v Praze*, Ostrava 2011. A mnoho dalších publikací a odborných článků.

fungoval jako precedens. Článek ve sborníku mu věnoval Petr Vorel.¹²

I když se svévolné osvojování znaků objevovalo již od středověku, nebylo dlouhou dobu téměř nijak omezováno. Na konci 17. století se situace změnila a přišly první pokusy státní moci o zamezení tohoto jevu. Nebyly však příliš účinné. Zlom nastal až roku 1820, kdy bylo vydáno nařízení, jež z erbu učinilo výhradně šlechtické privilegium. Přísně bylo trestáno nejen neoprávněné užívání znaků, ale i překládání cizích titulů do jazyků monarchie a uzurpace šlechtických výsad. Zákony však byly neustále novelizovány a existovalo i několik dalších důkazů, které dokazovaly rozpor mezi právními normami a realitou. K tomu už tato práce využila archivních pramenů. Jedním z nich jsou paměti od Petra Kašpara Světeckého z Černčic. Tento schwarzenberský úředník se velice zajímal o rodopis. Proto zaznamenal erby všech lidí, se kterými se setkal. K nim poté připisoval poznatky o dané rodině. Často se tam ale objevují poznámky, že autor nevěděl, zda je erb dané osoby zděděný, nebo jen vymyšlený. Tyto záznamy, uložené ve Státním oblastním archivu v Třeboni, jsou velice cenné pro poznání nešlechtických znaků.¹³ Dalším využitým pramenem je spis uložený v Národním archivu.¹⁴ Vypovídá o příběhu měšťanské rodiny Veithů, která získala papežský titul. Tento titul však neopravňoval k využívání šlechtických privilegií a v mnoha zemích nebyl ani uznáván. Přesto se rodina ke šlechtě hlásila a dokonce si sama zvolila a užívala erb. To však bylo protizákonné a státní moc musela zasáhnout.

Z paleografického hlediska nebyly prameny příliš náročné. Světeckého paměti i spis k případu rodiny Veithů byly psány novogotickou kurzívou. Spis byl také úhledně uspořádán. Naopak paměti jsou poškozeny a zápisy často přeškrtané. Přesto jsou dobře čitelné. Úřední spis byl veden pouze v němčině, Světecký kombinoval německý jazyk s českým.

Při zpracování práce bylo využito několika historických metod. U popisu znaků bylo užito přímé metody. Dále byla využita komparativní metoda, pomocí níž je srovnáváno uzavírání šlechtických stavů v různých zemích podunajské monarchie. Metoda byla využita i při porovnávání právních norem. Celá práce je pojata jako sonda do vztahů jednotlivých společenských vrstev.

12 Petr VOREL, *Heraldický spor Viléma z Pernštejna z roku 1486*. Vorel, Petr, In: *Heraldica viva. Sborník příspěvků z konference českých, moravských a slezských heraldiků konané ve dnech 7. – 8. června 1991 v Pardubicích*, Pardubice 1992 s. 69-74.

13 Státní oblastní archiv Třeboň, Petr Kašpar Světecký z Černčic. *Historische Nachrichten I.*, sign. A22/1.

14 Národní archiv Praha, Ministerstvo vnitra Vídeň – Šlechtický archiv, inv. č. 148, kart. 53.

I když se vyšší a nižší šlechta uzavřela, stále existovalo velké množství osob, které užívaly výsady, na něž neměly právo. Tomuto problému se práce věnuje. Cílem je porozumět činům a myšlení aktérů, kteří se užívaným znakem povyšovali mezi šlechtu. Tento fenomén nebyl jen krátkodobý. Naopak, případy uzurpace znaku a dalších práv se nepřetržitě objevovaly od 14. až do 20. století. Tato práce je seznámením s tímto společenským problémem, a proto je časový rozsah široký. Je rozdělena do tří kapitol, které se snaží interpretovat vzájemný vztah mezi neoprávněným užíváním znaků a státní mocí i vysvětlit původ nešlechtických znaků a jejich vliv na utváření heraldického práva.

1 Vznik heraldiky a počátek nešlechtických znaků

Definovat heraldiku se již pokoušelo mnoho autorů, ale dosud nevznikla žádná definice, která by se stala univerzální nejen pro český, ale i pro evropský kulturní prostor. Anglický heraldik Anthony Wagner ji nazval těsnopisem historie, protože se ve znaku odráží historický vývoj rodu, města i celé země. Primárním krokem je porozumět symbolické řeči znaků. Je to tedy určitý druh umění, které je řízeno ustáleným řádem, pravidly a zvyklostmi. Zároveň se ale podřizuje vkusu vládnoucího uměleckého stylu.¹⁵ V českém prostředí se heraldikou zabýval August Sedláček. Zajímala ho historie heraldiky a snažil se nalézt předstupeň vývoje znaků, proto se ohlížel již do doby římské. Od Římanů tuto tradici převzaly další země střední Evropy – Francie, Španělsko, Anglie, Německo a odtud se znaky šířily po celé Evropě. Zvyk malovat různá znamení na válečný štít pocházel od starých asijských národů Babylónie, Persie a Číny. I staří Egypťané užívali na svých štítech a praporech různá znamení a figury. U starých Řeků bychom se setkali s dravými šelmami, figurami koní, ryb, kanců a dalších.¹⁶ Zachovanou památkou, která vypovídá o zvyku malovat určitá vyobrazení na štíty je tzv. *čaloun z Bayeux* z konce 11. století. Tato tapisérie je oslavou dobytí Anglie Vilémem Normanským, později zvaným Dobyvatelem.¹⁷ Ten roku 1066 v bitvě u Hastings porazil anglosaského krále Harolda.¹⁸ Na tapisérii je vyobrazena řada válečníků, na jejichž štítech jsou různá znamení, nejčastěji kříže, ptáci a různá zvířata. Při pohledu na ně by každý mohl usuzovat, že se jedná o první doložená erbovní znamení. Bohužel však vyobrazené štíty ještě nebyly heraldické.¹⁹

Obecně je za období vzniku heraldiky považováno 12. století. Souviselo to s křížovými výpravami, jejichž úkolem bylo osvobodit Palestinu z rukou muslimů.²⁰ Přibližně v letech 1135 – 1155 vznikly první znaky a rychle se rozšířily do zemí západní

15 Milan BUBEN, *Encyklopedie heraldiky*, Praha 2003, s. 10.

16 August SEDLÁČEK – Martin KOLÁŘ – [Doslov napsal]: Vladimír RŮŽEK, *Českomoravská heraldika, I. část všeobecná*, Praha 1996, s. 20.

17 Vilém Normanský (cca 1028 – 1087) byl nelegitimním synem vévody Roberta I. Normanského a Herlevy z Falaise. Roku 1035 získal vládu v Normandii. Po vítězné bitvě u Hastings se roku 1066 stal anglickým králem.

18 Harlod II. Godswinson (1022? – 1066) byl posledním korunovaným králem Anglie. Vládl od 5. 1. 1066 do své smrti v bitvě u Hastings 14. 10. 1066.

19 M. BUBEN, *Encyklopedie*, s. 11.

20 Krucciáty byly vojenské výpravy, které vyhlášoval papež proti muslimům, pohanům a kacířům.

a jižní Evropy.²¹ V období druhé křížové výpravy v letech 1147 – 1149 navázali potomci bojovníků na své předky a malovali na štíty stejná znamení. V této době už znaky neměly pouze ryze rozlišovací charakter, jako tomu bylo za první výpravy, ale stávaly se také symbolem cti. Každý bojovník urozeného původu nosil svůj erb co nejokázaleji namalovaný na kovovém štítě, na prsou a zádech své pláštěnky, na čabrace svého koně a na praporci upevněném na kopí.²² V této době se móda znaků rozšířila po celé Evropě. Avšak do roku 1250 bylo v Čechách a na Moravě známo jen několik málo erbů. Jedna z nejstarších dochovaných pečeti z českého prostředí pochází z roku 1220 a patřila Vítkovi mladšímu z Prčice a Blankenberka. Je zde vyobrazena celá postava v brnění, držící korouhev a opírající se o štít. Tato úprava se téměř ihned stala velmi oblíbenou mezi předními panskými rody 13. století.²³

Od 14. století se znaky začaly objevovat u nižší šlechty. Záhy se jejich užívání rozšířilo mezi kláštery, města a korporace duchovní i světské. Erbovní znamení začali používat jednotliví měšťané, rychtáři, svobodníci a jiní. Jakmile se znak určitého pána objevil na jeho pečetě, byl dán podnět, aby se podobné figury objevovaly i v pečetích osob neurozeného původu. Vedle praktické potřeby, jako bylo ověřování dokumentů, převažovala i touha po reprezentaci. K hojnému užívání znaků přispíval i dekorativní prvek. Pečetě osob urozených a neurozených se od sebe nikdy příliš nelišily. Svůj podíl na tom měla svobodná volba znaků, která nebyla po dlouhou dobu omezena.²⁴

Od husitských válek se počet udělených znaků zvyšoval. Ale k největšímu rozkvětu docházelo v 16. století, s čímž vzrostla i touha po sebeprezentaci měšťanů. Jak poznamenal Zikmund Winter: „*Pýcha a bohatství zrodily v měšťanech 15. a 16. věku nezřízenou touhu, aby erby a přídomky byly podobny aspoň rytířům nebo vladýkům.*“²⁵ Tato obliba způsobovala velikou poptávku po erbovních listech, z čehož měla panovnická kancelář i samotní úředníci značný příjem. Listiny se podle vydavatelského původu dělily na panovnické, palatinátní a vrchnostenské. Samotná pestrá škála vydavatelů ukazovala, jak byl tento způsob odměny rozšířený. V Evropě byly erbovní listiny vydávány již od 14. století. První listina pocházející z českého prostředí, byla

21 M. BUBEN, *Encyklopedie*, s. 12.

22 M. KOLÁŘ – A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika*, s. 21.

23 TAMTÉŽ, s. 43.

24 Antonín MARKUS – Josef PILNÁČEK, *Znamení a znaky nešlechticů*, Praha 1933, s. 6.

25 Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*, I., Praha 1892, s. 128.

vydána Janem Lucemburským 9. srpna 1339.²⁶ Český král v ní udělil tridentskému biskupovi Mikuláši erb sv. Václava, který byl považován za odumřelý. Několik listin vydal také Karel IV., i když z jeho kanceláře vyšlo jen málo kusů. Erbovní listina však postupem času ztrácela na vážnosti, proto od 50. let 17. století začal boj proti svévolnému osvojování si znaků. I přes všechny zákazy se ale rozmohlo takovou měrou, že se erbem nebo alespoň pečeti honosil kdokoliv. Erbovní list téměř ztratil svou váhu a neskýtal nic zvláště výsadního. S touto problematikou souvisela společenská situace. Od roku 1526 se ke starým habsburským rodovým državám přidaly Čechy a Uhry, čímž byl vytvořen základ podunajské monarchie. Byl to mnohonárodnostní celek, který byl spojen osobou panovníka a jeho neustálými pokusy o centralizaci. Proto se již od 16. století řešily problémy, které přetrvaly po celou dobu existence monarchie. Velkou otázkou se stalo včlenění nobility různých zemí do celkového systému. V Čechách se až do vydání Obnoveného zřízení zemského roku 1627 neuznávala říšská titulatura. Od 17. století se ve výlučném postavení ocitla knížata, vévodové, a další říšská šlechta. Rytířskému stavu přisoudila pobělohorská doba třetí místo ve stavovské společnosti. Navíc o přijetí mezi nižší nobilitu začal rozhodovat výlučně panovník, který udílel erby za věrné služby. O udělení erbu a následné přijetí do šlechtického stavu se po celé 16. a 17. století ucházely nejen bohaté měšťanské rodiny královských měst, ale i úředníci a umělci. To se neobešlo bez vlivných přímluvců a peněžních úplatků. Už v předbělohorské době se velice často řešily spory mezi rytířskými rody a rodinami nepřijatými do nižšího šlechtického stavu. Tyto rodiny rády sahaly na výsady náležející pouze rytířským rodům. Takové spory se od konce 16. století pravidelně objevovaly ve sněmovních zápisech.²⁷ Po celé 16. století vycházely z české kanceláře uniformní erbovní listiny, tj. majestáty „*na erby neboližto znamení vladycství*“. Naopak říšská kancelář vydávala prosté erbovní listy – *gemeine Wappenbriefe*, které nepřiznávaly šlechtická privilegia. Toto byl největší rozpor a vyvolával otázku, proč v českých zemích nešlo odloučit erb od vladycství, když v jiných zemích monarchie tato možnost existovala.

V rakouských zemích byly všechny diplomy vydávány říšskou kanceláří. Roku 1567 začala rakouská dvorská kancelář vydávat vlastní majestáty pro nově nobilitované

26 M. FIALA – T. KREJČÍK (edd.), *Erbovní listiny archivu Národního muzea*, Praha 2001, s. 7-8.

27 Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA a kol., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002, s. 33-34.

rakouské poddané, což odstartovalo nelibost říšské kanceláře. Tato nelibost se změnila v otevřený odpor, a to ve chvíli, kdy rakouská dvorská kancelář začala expedovat listiny i pro osoby z jiných částí říše. Nešlo přitom jen o prosté šlechtictví, ale také o udělování vyššího stavu. Říšská kancelář však zůstala jen u planých výhrůžek, povýšení bývaly pravidelně potvrzovány volebními kapitulacemi nových panovníků.²⁸ Od 18. století začala heraldika pomalu upadat.

1.1 Erbovní společnost a její utváření

Ve 14. století, kdy se začaly užívat nešlechtické znaky, byla situace ve společnosti značně nejistá a struktura šlechtické obce nebyla příliš přehledná. Nejen vyšší, ale také nižší šlechta začala bojovat o uzavření svého stavu. Panský stav se dokázal uzavřít rychleji, a to již kolem roku 1500. Přijetí mezi české pány bylo podmíněno přísnými kritérii a rozhodující byl souhlas českých pánů. Tomuto uzavření napomáhala i komplikovaná politická situace nejen v Čechách, ale i v okolních zemích Koruny české.

Po husitských válkách trvalo dlouhou dobu, než byly poměry v zemích Koruny české ustáleny. Přesto však byly až do roku 1490 tyto země rozděleny. V Čechách vládl Vladislav Jagellonský, zatímco na Moravě a v Uhrách byl panovníkem Matyáš Korvín. Až po Korvínově smrti roku 1490 svítla naděje na opětovné sjednocení zemí Koruny české. O uherský trůn byl poměrně velký zájem. Mezi kandidáty byl například Jánoš Korvín²⁹ nebo syn polského krále Kazimíra IV. Jan Olbracht. Nakonec se ale celá kandidatura proměnila v soupeření mezi Jagellonci a Habsburky.³⁰

Během tohoto soupeření byla šlechta politicky velmi činná, proto až do roku 1492, kdy v tomto klání zvítězila jagellonská dynastie, nebyl čas řešit otázku uzavírání šlechtických stavů.

Až poté, co Jagellonci získali převahu nad Habsburky, nastal čas na vnitropolitické otázky. V této době již šlechta pocítovala potřebu uzavření svého stavu. Inspirací pro

28 J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta rakouského císařství*, Praha 2006, s. 42.

29 Jánoš Korvín (1473 – 1504) byl nemanželským synem krále Matyáše Korvína.

30 Petr ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české VI.*, (1437 – 1526), Praha – Litomyšl 2007, s. 472-475.

české pány byla situace na Moravě, kde k vytvoření pevné hráze mezi stavem panským a rytířským došlo již roku 1480.

Na přelomu 14. a 15. století často docházelo ke splývání měšťanů s drobnou šlechtou. Před husitskými válkami mělo jen několik rodů, patřících mezi nižší šlechtu, velké pozemkové majetky. Ostatní rody často disponovaly jen několika málo vesnicemi a dvory, které nebyly příliš výdělečné. Naopak bohatý patriciát pocházející z předních měst, jako byla Praha, Litoměřice či Kutná Hora, drobné šlechtě silně konkuroval. Měšťané si také zakupovali majetky v okolí měst. Drobné šlechtě se pak snažili vyrovnat také svou životní úrovní.

Husitské války podlomily bohatství většiny měst. Tento blahobyt měst téměř zničil také fakt, že církevní statky, které za časů krále Václava IV. tvořily třetinu vsí půdy v Čechách, přešly, až na nepatrné výjimky, do rukou šlechty. Tím se mezi šlechtou a městy rozevřela větší propast, než jak tomu bylo doposud. Nebyla však nepřekonatelná. V 16. století, kdy města opět bohatla, začaly měšťanské rodiny znovu napodobovat životní styl šlechty. Běžně si volily erb, a to buď samy, nebo jim byl udělen králem. Navíc navázaly na tradici a opět začaly zakupovat venkovské statky, podle nichž se začaly nazývat.³¹ Tímto způsobem některé měšťanské rodiny splynuly s nižší šlechtou, což bylo varováním pro rytíře, kteří se snažili o uzavření svého stavu.

Cesta k uzavření panského stavu byla jednodušší, proto se uzavřel již roku 1500. Pro přijetí mezi vyšší šlechtu již královské privilegium nehrálo prakticky žádnou roli, nanejvýš bylo bráno jako doporučení.³² Nejdůležitější byl souhlas pánů. Ti si pro přijetí nových uchazečů stanovili velice přísná kritéria. Rozhodujícím pravidlem pro uchazeče bylo prokázání se alespoň třemi generacemi rytířských předků. Navíc bylo stanoveno 47 starobylých rodů, které byly nadřazeny nově přijatým. Na prvním místě stáli Rožmberkové. Mezi tuto společenskou elitu ovšem pronikli i potomci válečníků a diplomatů z dob husitských válek, což byli například Kostkové z Postupic, Smiřičtí, páni z Weitmile, páni z Lobkovic a další.³³

Podobným vývojem prošel i rytířský stav, který v 16. století postupně sjednotil sociální kategorie rytířů, vladyků, zemanů, panošů, atd.³⁴ Ovšem k pevnému uzavření

31 Vladimír KLECANDA, *Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku*, Časopis Archivní školy, roč. VI., Praha 1928, s. 1-125, zde s. 1-6.

32 Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004, s. 53.

33 P. ČORNEJ – M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny*, s. 515.

34 Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471 – 1526)*, Praha 1992, s. 43.

mezi členy rytířského stavu a ostatními svobodnými skupinami obyvatelstva, které aspirovaly na rytířský titul, došlo až se zemským zřízením roku 1564.³⁵

I přes veškerou snahu, k uzavření rytířského stavu roku 1500 nedošlo, a to kvůli jednomu zásadnímu problému. Touto překážkou bylo právo panovníka na vydávání erbovních listů. Na rozdíl od jiných zemí, erbovní listina v Čechách udílela nejen znak, ale automaticky i titul. Nejzásadnější dovětek v textu listiny zněl takto: „*půjčujeme a dáváme erb neboližto znamení vladycvtví*“.³⁶ Tímto způsobem se neurozený člověk automaticky dostal mezi osoby činící si nárok na šlechtictví, čímž rostl počet erbovníků, kteří používali atributy podobné rytířským. Navíc byli přímo závislí na králi, což oslabovalo politickou váhu rytířů. Problém uzavření rytířského stavu se tak řešil po celé 16. století.

Moravští rytíři si při přijímání nových členů počínali rozumněji. Usnesením z roku 1492 uznali šlechtický stav erbovníků, jen s tou výhradou, že je označili za jednoštitné vladky a plná práva přiznávali až jejich vnukům.³⁷

Protože se mezi rytíře mohlo dostat velké množství osob, jež byly navíc přímo závislé na panovníkovi, což by v budoucnu mohlo ohrožovat nejen politickou dualitu, ale i nezávislost stavovské obce, vymohli si čeští rytíři roku 1497 prohlášení, že právo činit zápisy do desek zemských mají až potomci nově povýšeného vladky. Další podmínkou bylo zrušení všech vazeb s městským stavem. Na základě tohoto prohlášení se potomci nobilitovaného museli vzdát městských důchodů a řemesel. Tyto podmínky však nebyly přijímány a ke kodifikaci zmíněného majestátu nikdy nedošlo.

Snahu o vyřešení problému lze vidět v Právech a zřízeních zemských z roku 1549. Došlo zde ke zřízení instituce panošství, jakési kategorie novožitných rytířů, která umožňovala získání plných práv až třetí generaci, počínaje od osoby, již byl udělen erb.³⁸

Roku 1564, kdy zemské zřízení právně zakotvilo způsob přijímání do rytířského stavu, byla pevně vybudovaná hráz mezi jeho členy a ostatními obyvateli Království

35 J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 48.

36 M. FIALA, *Tři studie k české renesanční heraldice. Znaky měšťanů Starého Města pražského v letech 1526-1618 ve světle salbuchů*, Heraldická ročenka 21, 1994, s. 11.

37 „Jako se přihází a mocnost královská a knížecí toho mocna jest a vůli má z milostí svých povyšovati a z rodů obecních lidí v řád vladycký uvoditi a proměňovati, k takovému buď se zachováno podle starodávneho obyčeje jako k jednoštitným vladykám...“ Josef MEJTSKÝ, *Příspěvky k dějinám šlechty v Čechách s připojením rodopisu rytířů Nebeských z Vojkovic*, Praha 1901, s. 25.

38 „Nemá být žádnému takovému psáno, nežli „slovutnému panoši“ až do jeho smrti. A též měl-li by které dítě, též těm až do třetího kolena nemá psáno býti „urozený vladyce“ a ti starodávny vladykám nemají rovni býti a nejsú...“ J. MEJTSKÝ, *Příspěvky*, s. 25.

Zmínka o těchto rodech také v knize: J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 49.

českého. Ti se sice na základě osobní svobody, tzv. svobodníci, či nároku na erb, tzv. nobilitovaní měšťané neboli erbovníci, mohli ucházet o šlechtictví, ale nejprve museli splnit podmínky pro přijetí do rytířského stavu.³⁹ Navíc bylo do zemského zřízení vloženo ustanovení, že těm, kteří budou přijati do stavu, má náležet titul „*slovutný panoše*“. Zde ovšem nastal problém. Ustanovení nestanovovalo lhůtu, po které se „*slovutný panoše*“ stal „*urozeným vladykou*“. To se stalo zdrojem nespokojenosti nově přijatých rodů a zmatků na více jak půl století.

Navíc se i přes toto nařízení objevovaly případy, kdy se nově jmenovaní vladykové nechávali oslovovat jako „*urození*“, což vyvolávalo nové neshody s dalšími stavy. Tato snaha o sebezpůsobení neurozených se stala trnem v oku členům starobylých rodů. Proto se šlechta snažila vladykům dávat svůj původ najevo tak, jako to udělal například Aleš ze Šternberka. Když se mu zdálo, že Nikolaj, majitel Hasištejna,⁴⁰ dostatečně nerespektuje vážnost šlechtického stavu a navíc zasahuje do jeho politického jednání, napsal mu roku 1449 dopis, v němž slovy „*neb vieš pane dávnie příslovie, žeť z bláta muškát nebude*“ zdůraznil svou nadřazenost.⁴¹

Emancipace rytířského stavu vyvrcholila roku 1609. V té době byl přijat řád, jenž byl o rok později zanesen do desek zemských. Řád napodoboval usnesení pánů z roku 1500, jímž svůj stav uzavřeli před ostatními nositeli erbů. Tyto články však byly vytvořeny pro vyšší panský stav, proto když byly využity stavem rytířským, nastaly zmatky. Velký protimluv obsahoval již první článek. Ten erbovníkům nařizoval „*aby se proto v druhý stav vyšší, totiž rytířský a vladycký, netřeli, ani se za osoby stavu rytířského a vladyckého vydávati nemohli, leč toliko vedle listu jim na to daného se chovati povinni byli...*“⁴² Ale tím, že erbovní list uděloval „*erb nebolizto znamení vladycťví*“ se toto nařízení stalo nesmyslné.

Druhé ustanovení tvrdilo, že by do stavu měli být bez dalších podmínek přijímáni vnukové erbem obdarované osoby. To zase popíralo Práva a zřízení zemská z roku 1549.

Uzavírání rytířského stavu a užívání titulů bylo natolik složité, že ani nižší úředníci desek zemských, kteří měli výslovně zakázáno v zápisech užívat nepravé tituly, se od

39 P. MAŤA, *Svět*, s. 53.

40 Nikolajův otec pocházel z malé vesničky Újezda u Lipého, jeho strýc byl vesnickým farářem.

41 A. SEDLÁČEK, *Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův*, Praha 1914, s. 5-6.

42 J. MEJTSKÝ, *Příspěvky*, s. 27.

těchto nařízení odkláněli. Například roku 1604 přepsali do památných kvaternů z předložené smlouvy falešný titul „urozeného Adama Vltavského z Greifenfeldu, měšténina Starého Města pražského“. Jednalo se ale jen o erbovníka, který dostal erb a přídomek 4. dubna 1594 a do stavu rytířského vůbec přijat nebyl. A podobných omylů se stalo více.

I přesto, že se tyto potíže řešily v průběhu několika staletí, oficiálně je definitivní uzavření rytířského stavu v Českých zemích datováno rokem 1610.

V Horním i Dolním Rakousku se stavové řídili jedním, dolnorakouským, řádem. V Rakousku byly stavy čtyři. Stav duchovenstva, panský, rytířský a měšťský. Tak jako v Českých zemích, i v Rakousku platilo, že kdo měl v zemi majetek, měl obyvatelské právo a patřil ke stavu panskému nebo rytířskému, tvořil domácí šlechtu se všemi právy i povinnostmi. Pro berní správu si rakouští stavové pořizovali seznamy svobodných statků, tzv. *Güldbücher*, a to odděleně podle stavů. Tyto knihy pak umožňovaly orientaci ve šlechtických rodinách a jejich majetku. Měly stejnou funkci, jakou v Čechách plnily zemské desky. Stejně jako v Českých zemích, i v Rakousku se ale mezi rytířské rody vtíraly bohaté měšťanské rodiny. Zakupovaly majetky, užívaly erbů a dokonce existovaly případy, kdy členové měšťanských rodin chodili na sněmy mezi šlechtou. Proto se na sněmu roku 1568 zástupci stavů dovolávali, aby byl vydán zákaz zapisování majetku neurozených osob do register mezi pány a rytíře. Zápis by byl proveden jen v případě, kdy by si daná osoba obstarala revers, že se nebude vyvyšovat nad rody panské ani rytířské. Jednání s císařem Maxmiliánem se však protáhlo na několik let. Císař se totiž nechtěl vzdát svého práva na udílení erbů. Nakonec vyslovil přání, aby se nařízení nevztahovalo na rodiny, které jsou již v *Güldbücheru* zapsány. V lednu 1572 projevíli stavové ochotu tuto podmínku přijmout, ale žádali, aby rytíři, kteří nedokázali podložit svou urozenost do třetího kolena, nevykonávali císařské ani zemské úřady. Pro nově nobilitované osoby to byla tvrdá podmínka, která neměla obdoby. Na Moravě byla tato podmínka závazná jen pro cizí šlechtu a v Čechách neexistovala vůbec.

Císař s touto podmínkou nemohl souhlasit. Proto, když 10. února 1572 vydal rakouské šlechtě patent, byl v něm uveden zákaz nákupu majetku osobami, které nebyly přijaty mezi panský ani rytířský stav. Tím se zakazovalo měšťanům kupovat statky, aby nedocházelo k jejich splývání se šlechtou. I přes všechna opatření se ale brzy ukázalo,

že není jasně stanoveno, jak má postupovat žadatel o přijetí do rytířského stavu. Podmínky byly vymezeny na dalším zemském sněmu dne 1. dubna 1579. Osoba, která chtěla být přijata do rytířského stavu, se měla ohlásit u zemského maršálka, pokud by nebyl přítomen, tak u zemského podmaršálka. Ten poté žadatele poslal na schůzi rytířského sněmu. Rytíři jej představili a žadatel musel vylíčit své zásluhy před panským i rytířským stavem. Mezitím ale měl vyhovět devíti podmínkám, které měly prokázat nejen jeho původ, ale i schopnosti a majetek. Mezi první podmínku patřilo, že on i jeho rodiče pocházeli z manželského svazku. A zda on, nebo jeho rodiče získali šlechtictví nejméně před 20 lety. Dále bylo důležité, zda se účastnil tureckých válek nebo se jinak čestně a rytířsky zasloužil o císaře a zemi. Pokud tuto podmínku nesplnil, měl povinnost zúčastnit se nejbližšího vojenského tažení.

Čtvrtý bod se týkal majetku, bylo důležité, abych žadatel měl v zemi majetek v hodnotě alespoň 10 tolarů. Pokud opět nesplnil podmínku, musel si takový majetek neprodleně zakoupit.

Pátá podmínka se týkala jeho cti. Posuzovalo se, zda je šlechticky čestně zachovalý, jestli se snáší se sousedy v zemi a jestli nevyhledává spory. Důležité také bylo, zda byl ženat. Pokud nebyl, měl se oženit s dcerou z panského nebo z rytířského rodu. Navíc se měl zavázat, že se nevěnoval žádnému městskému řemeslu. Pokud by ovdověl a znovu se oženil s měšťankou nešlechtického stavu, přišel by o své členství v rytířském stavu. Kdyby pak někdo ze stavů obcoval s poběhlicí, žil s ní ve společné domácnosti nebo se dopustil prokázané manželské nevěry, měl být vyloučen ze stavu a zároveň měl ztratit obyvatelské právo v zemi. Poslední podmínka hovořila o tom, že se nově přijatý člen neměl vyvyšovati nad starožitné rody a hned po svém přijetí měl povinnost vydat revers, že tento řád bude vždy zachovávat. Dodatek ještě určoval, že nově přijatý člen panského rodu měl dát zemským sekretářům 100 tolarů. Člen rytířského rodu musel zaplatit 50 tolarů a pokud ale šlo o cizí šlechtu, částka byla dvojnásobná. Z této taxy dostal vrchní sekretář dvě třetiny a zbylou třetinu druhý sekretář.⁴³ I přes splnění všech podmínek však nebyl žadatel automaticky povýšen do šlechtického stavu. Výslovně se připomínalo, že kdo vyhoví podmínkám, může, avšak nemusí být přijat a že přijímání do stavu je vyhrazeno sněmu, na kterém se sejdou zástupci obou šlechtických stavů. Navíc se této schůze muselo zúčastnit nejméně 40 osob. V dalších letech se na sněmech

43 V. KLECANDA, *Přijímání*, s. 47-51.

často ozývaly stížnosti na nově přijaté rytíře. Roku 1612 byla na zemském sněmu přednesena stížnost, že nově přijatí stavové nezakupují v zemi majetky. Proto byla vydána nová podmínka. Stavové se dohodli, že vyloučí každého, kdo by do roka nezakoupil nebo nepoložil 10 000 zlatých na 5% úrok k úřadu zemského výběrčího, a to do té doby, dokud se neusadí na nově zakoupeném statku. Roku 1615 byly první dvě podmínky sloučeny a žadatel se místo dvacetiletého šlechtictví musel písemnými dokumenty prokázat šlechtictvím až do třetího kolena. Navíc byl rozšířen i devátý článek, který přikazoval, aby se nevyvyšoval nad starobylé rody. Kdo by toto ustanovení porušil, toho měl ho zemský maršálek napomenout při prvním i druhém nedodržení. Pokud by se situace opakovala potřetí, musela být nahlášena příslušnému stavu, který se měl dohodnout na dalším postupu.

Také ve Štýrsku byly řešeny problémy s bohatými měšťany a snahami o uzavření stavů. Na sněmu roku 1563 bylo vydáno rozhodnutí, že za stavy se budou považovat pouze ti, kteří mají o přijetí zvláštní list, tzv. *Landmannsbrief* nebo také *Landsmannsschein*. I přes tento postup se neustále řešily problémy s bohatými měšťany, kteří si zakupovali majetky, svévolně si volili a užívali erby a postupně splývali se šlechtou. Až na sněmu ve Štýrském Hradci, konaném 20. února 1609, se stavové usnesli na řádu, který shrnoval podmínky pro přijetí do rytířského stavu. Podmínek bylo pět a některé z nich jsou doslovné opisy bodů z dolnorakouského řádu z roku 1579.

První článek hovořil o tom, že nově přijatý rytíř musel být manželského původu, alespoň po otci urozený, nebo musel být nejméně dvacet let ve šlechtickém stavu. Ten však musel získat válečnými nebo jinými službami prokázanými Štýrsku. Navíc měl předložit prohlášení, že za svého života neprovozoval živnosti či řemesla a ani se jich nezúčastnil. To vše měl dokázat na sněmu, kam musel přijít s jedním nebo dvěma přáteli ze šlechtického stavu.

Pokud se nezúčastnil válečné výpravy, byla mu uložena povinnost zúčastnit se nejbližšího tažení.

Třetí bod se opět týkal povinnosti v zemi zakoupit statek v nejnižší hodnotě 50 liber, který žadatel musel nechat zapsat. Pokud neměl možnost statek zakoupit, měl na zemské berni uložit 10 000 zlatých na obvyklý úrok a to do doby, než nějaký majetek zakoupil. Pokud by byl přijat a poté by se ukázalo, že majetek prodal nebo mu těch 10 000 zlatých bylo vráceno, ztratil by právo hlasu na sněmu. To platilo i pro obyvatele,

kterí nebyli v zemi usedlí, a zejména pro ty, kteří byli přijati mezi stavy, ale do dvou let nesplnili podmínky. Dále se nově přijatý člen neměl vyvyšovat nad domácí starobylé rody, nýbrž se k nim chovat skromně a zavázat se reversem, že tento řád bude dodržovat. Protože se tento řád nevztahoval na starobylé domácí rodiny, ale jen na rodiny, které nedávno získaly šlechtictví, neměli se členové těchto novožitných rodin domnívat, že pokud budou přijati v některé z rakouských zemí, tak se automaticky stanou obyvateli ve Štýrsku, jak to platilo o rodech starobylých.

Podobný vývoj byl i v Korutansku, proto stavové na sněmu 17. února 1591 sepsali „*Řád, který musí být dodržován v tomto Korutanském arcivévodství, týkající se přijetí budoucích pánů a šlechticů.*“⁴⁴ Tento řád se vztahoval jen na nové šlechtice, kteří se chtěli dostat mezi stavy. Inspirace rakouským řádem zde byla patrná, i když se v některých bodech rozcházely. Korutanský řád povoloval výjimku, že pokud daná osoba byla přijata do stavu ve Štýrsku a majetek v Korutanech získala dědictvím, sňatkem či koupí, měla se písemně ohlásit u stavů a ihned byla přijata. Žadatel ani nemusel dodat revers, který byl v jiných zemích nezbytný. Avšak pro šlechtice, kteří ještě nebyli přijati, platily jiné podmínky. V jejich případě řád výslovně ukládal, že je žádný majetek v Korutanech nepovyšoval a jejich přijetí bylo jen v moci stavů.

Podmínky přijetí shrnul korutanský řád v šesti bodech, v nichž některé články byly doslova opsané z dolnorakouského řádu z 1. dubna 1579. Doslovnosti odpovídalo i pořadí článků. Například první článek byl stejný jako článek jedna v dolnorakouském řádu, stejně tak i článek dva, i když místo 20 let museli být rodiče či on sám ve šlechtickém stavu nejméně 30 let. Doslovný je i článek tři. Čtvrtá podmínka byla také převzata, jen s výjimkou, že v zemi musel mít žadatel majetek v nejnižší hodnotě 12 liber, místo 10 liber. Doslovná byla i pátá podmínka. Články šest, sedm a osm dolnorakouského řádu nebyly vůbec zmíněny, možná proto, že neodpovídaly korutanským potřebám, nebo proto, že tyto články připomínaly rytířům jejich stavovské povinnosti, zejména pokud šlo o nerovné sňatky, a stavové necítili nutnost je uvádět. Teprve poslední, devátý článek dolnorakouského řádu byl převzat a pozměněn jako šestý odstavec korutanského řádu. Aby se nově přijatí stavové nevyvyšovali nad starodávné rody a ve všem aby plnili své povinnosti k zemi co „*věrní členové dluží své*

44 „*Ordnung, wie es in diesem Erzherzogtum Kärnten mit Annehmung der Herren und Landleute künftig solle gehalten werden.*“ TAMTÉŽ, s. 62.

milované zemi“.⁴⁵ Text byl předložen ke schválení 4. března 1591. Napřed ale musel být schválen výborem, který se o něm měl poradit, a až poté ho s doporučením předložit sněmu. Proto se přijetí korutanského řádu zpomalilo. Ze sněmovních protokolů bylo zjištěno, že ke čtení návrhu došlo až 14. března. Na sněm se ale dostavilo jen málo zástupců stavovské obce, proto bylo rozhodnutí o přijetí řádu odloženo. Až na dalším sněmu 5. března 1592 byl elaborát přijat. Tento řád poté platil poměrně dlouhou dobu, až do roku 1616, kdy stavové přijali nové ustanovení. Nový řád vycházel ze starého textu z roku 1591 a byl jen místy doplněn. I u korutanského řádu je jasně patrná inspirace nejen dolnorakouským, ale i českým ustanovením. Také zde je podmínka o prokázání urozenosti do třetího kolena, stejně jako účast na válečném tažení a koupě majetku v zemi. Na rozdíl od jiných zemí však korutanský řád stanovuje minimální částku 50 liber. I lhůta na koupi byla kratší. Zatímco v dolnorakouském řádu byly nařízeny dva roky, v Korutanech byl stanoven pouhý rok. Pokud by do roka nebyl majetek zakoupen, měl šlechtic složit částku 10 000 zlatých v úřadu zemského výběrčího, než bude moci majetek zakoupit, a šestinu úroku měl dávat na zemské berně. Dalším rozdílem byla podmínka, která se týkala i těch, kdo byli do stavu přijati před vydáním zřízení. Také tato šlechta měla povinnost zakoupit majetek v hodnotě minimálně 30 liber. Měla na to ovšem dva roky. Pokud podmínka nebyla splněna, neměl šlechtic právo hlasu na zemském sněmu. Spolu s řádem byly stanoveny i taxy. Nově přijatý člen panského stavu, který dosud nebyl stavem ani v Korutanech, ani v jiných rakouských zemích, měl zaplatit 200 zlatých. Pokud už ale byl stavem v některých zemích, měl zaplatit 100 zlatých. Nově přijatý rytíř pak musel zaplatit 100 nebo 50 zlatých.

Na rozdíl od jiných zemí, lze politický život v Kraňsku velmi dobře sledovat. Sněmovní usnesení z roku 1530 ukládalo povinnost psát sněmovní protokoly. V těchto protokolech se během 16. století objevila otázka, jaký je poměr měšťanů obdařených erbem a šlechtictvím k rytířskému stavu. I přesto problém nebyl nijak řešen a stavové se k němu vrátili až na sklonku 16. a 17. století. Na počátku 17. století došlo k sepsání řádu. Dne 12. března 1607 se sněmové dohodli na sepsání zřízení, jak přijímat nové stavy. Inspirovat se nechali korutanským prostředím, proto i v kraňském řádu lze nalézt několik totožných článků. Rozdílů opět byly jen v částkách na koupi majetku v zemi.

45 „*Was ein getreues Mitglied dem lieben Vaterland zu tun schuldig.*“ TAMTÉŽ, s. 63.

Mezi rytířský stav mohl být přijat pouze ten, který měl v Kraňsku majetek v minimální hodnotě 60 liber. Přijímání se mělo dít na sněmech za přítomnosti nejméně 24 členů duchovních i světských stavů. Na jednom sněmu se však nesměli přijmout více jak dva stavové. Uchazeč měl také povinnost písemně doložit svůj manželský původ. Další článek také připomínal, že se žadatel musel zasloužit o zemi nejen válečnými skutky, ale i sňatkem, kterým bude spřízněn s kraňskými šlechtickými rody. Pokud by se ale oženil s cizí ženou, on ani jeho děti už by ke stavům nepatřily. Zajímavý byl i dodatek, že pokud by se někdo ze starobylého rodu oženil se ženou nešlechtického původu, klesl by mezi novožitné rody, a pokud by se oženil s poddanou, ztratil by stavovské právo. Dohromady měl kraňský řád sedm článků, ty však byly téměř doslovně přejaty z korutanského řádu. Roku 1618 byl přidán článek, podle kterého se stavové zavázali, že budou bdít nad zachováním tohoto řádu. Jeho dodržování lze doložit ještě v 18. století, kdy se kraňští stavové drželi všech zásad, naposledy upravených roku 1618.⁴⁶

1.2 Zisk šlechtického titulu

Šlechtictví se od 14. století stávalo velice lákavou institucí a mnoho osob pomýšlelo na možnosti vlastního společenského vzestupu. Dnes převládá představa, že dosažení nobilitace byl přehledný a nekomplikovaný úkon. Že se jednalo pouze o rozhodnutí panovníka. Jenomže zvyklosti habsburské monarchie skýtaly další možnosti k zisku šlechtického titulu.⁴⁷

Mezi nejběžnější možnosti patřilo narození. Manželské děti získávaly jméno, erb a stav svého otce, a to i v případě, že jejich matka pocházela z nešlechtické rodiny.⁴⁸ Výjimkou byly země, které přijaly oficiální články, jež přímo zakazovaly sňatky s neurozenými ženami. Ovšem takové případy byly ojedinělé. Šlechtické rodiny často dbaly na výběr řádné nevěsty. Jednalo se o zdoluhavý proces, který podléhal závazným

46 Ve sněmovních protokolech se objevil zápis z roku 1738. Tehdy se korutanašší stavové ptali kraňských, podle jakých řádů přijímají mezi sebe nové členy. Kraňští stavové jim odpověděli „...*dass diese Statuta, quoad requisita, qualitates et conditiones, noch immer pro norma dienen und observiert werden...*“ TAMTÉŽ, s. 68.

47 J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 48.

48 TAMTÉŽ, s. 109.

pravidlům a na jehož utváření se podílela po generacemi udržovaná tradice. Porušení této tradice mohlo mít vážné společenské důsledky.⁴⁹ Další možností byla legitimace nemanželských dětí, které otec uznal za své. Tímto krokem sice získaly jeho jméno, ale nebyl jim přiznán stav.

Až modernější doba nabízí nové možnosti uznání zděděného šlechtictví nemanželskými dětmi. Nejčastější byl případ, kdy rodiče nemanželského dítěte uzavřeli sňatek. Všichni potomci pak automaticky získali stav svého otce.⁵⁰

Jak již bylo naznačeno, po uzavření manželství získala žena automaticky stav svého muže. Tento stav si zachovala i po jeho smrti, dokud se znovu neprovdala. Poměrně zajímavým problémem byl případ nobilitace tchána ženy, jejíž manžel zemřel. Dle podmínek, které byly stanoveny při uzavírání šlechtického stavu, měli titul získat všichni jeho potomci i vnuci po mužské linii, nikoliv však snacha, které by titul náležel jen v případě, kdyby byl její muž ještě naživu.⁵¹ Podobné případy se sice příliš neopakovaly, avšak pokud nastaly, neexistoval žádný článek, podle kterého by se mělo postupovat.

Pokud vysoký církevní hodnostář v monarchii nevlastnil šlechtický titul, byl mu automaticky udělen. Šlo ale pouze o šlechtictví osobní, které bylo s úřadem spjato tak těsně, že k jeho zisku nebylo potřebné panovnické uznání. Jednalo se o knížecí titul, pro který se ale v erbovních listinách uděloval pouze znak, a to v případě, že duchovní byl měšťanského původu a erb dosud neměl.⁵² Konkrétně v českých zemích náležel titul knížete arcibiskupům v Praze a Olomouci.⁵³

Ve výjimečných případech mohl být některý z titulů šlechtické hierarchie udělen duchovním, kteří zastávali církevní úřad, jenž obvykle náležel osobám šlechtického stavu. K podobným nobilitacím docházelo v době, kdy byl udílen inkolát, tedy do roku 1848.⁵⁴ Poté už takové případy přestaly existovat.

V průběhu 19. století se začaly objevovat další možnosti zisku šlechtického titulu. Existovala možnost adopce a přenesení titulu. Dekret císařské kanceláře z 12. října 1840 umožňoval renobilitaci, tedy možnost obnovení zapomenutého nebo dávno neužívaného

49 V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kol., *Věk*, s. 316.

50 J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 113.

51 TAMTÉŽ, s. 115.

52 TAMTÉŽ, s. 108.

53 TÝŽ, *Cesty k urozenosti. Nová šlechta v Rakousko-Uhersku*. Jan Županič. In: *Český časopis historický*, Praha, 104, č. 2, 2006, s. 269-303, zde s. 270.

54 TÝŽ, *Nová šlechta*, s. 108.

šlechtictví.

Od konce 17. století se objevuje i tzv. vojenská šlechta. Jako „*systemmäßiger Adelstand*“ se od 18. století označuje nárok důstojníků na nejnižší šlechtický titul. Velitel pluku byl zprostředkovatelem mezi vladařem a důstojníky. Stejnou funkci měl v civilním životě majitel panství, který zprostředkoval vztahy mezi korunou a svými poddanými.⁵⁵

V době občanské společnosti se nejčastěji povyšovalo do šlechtického stavu pomocí tzv. *systematisierter Adelstand*. Na nobilitaci řádového šlechtictví měl nárok každý občan monarchie po zisku některého ze záslužných řádů. V Rakousku–Uhersku jich v letech 1804 – 1918 existovalo osm. Dva z nich – Řád zlatého rouna a dámský Hvězdový kříž – měly charakter řádů dynastických, takže z nově nobilitovaných šlechticů je nezískal nikdo. Zbylá ocenění, například velkokříž řádu sv. Štěpána nebo rytířský kříž Leopoldova řádu, už byli schopni získat i nešlechtici.⁵⁶

Na přelomu 19. a 20. století existovaly další možnosti pro získání šlechtického titulu a počet nobilitací neustále stoupal. Avšak i v této době existovaly neoprávněně užívané erby, což roku 1868 rozpoutalo velké soudní pře, jejichž výsledkem bylo několik stovek odebraných šlechtických titulů.

1.3 Znaky šlechtické a nešlechtické a jejich rozdíly

Pokud se zkoumají znaky šlechtické a nešlechtické, lze na nich najít několik podstatných rozdílů. Například znaky měšťanů se do 16. století odlišovaly od šlechtických především figurami. Nešlechtic si znak odvodil od značek domovních, nebo kamenických v podobě různých lomených čar, které byly soustavně spojovány do vzorů. Navíc každý šlechtický erb již od nejstarších dob zdobily helmy a přikryvadla,

55 O této problematice podrobněji píše. Johann Christian ALLMAYER-BECK, „*Die Träger der staatlichen Macht: Adel, Armee und Bürokratie.*“ Otto Schullmeister – Johann Christian Allmayer-Beck – Adam Wandruszka. In: *Spectrum Austrie*, Vienna: Herder, 1957, s. 152-264.

56 J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 129-130.

Další zmínky o *systematisierter Adelstand*, ale na případu Rakousko–uherských bankéřů. T. KREJČÍK, *Nobilitovaní bankéři 19. století*. In: Tomáš Krejčík, *Milý Bore-: profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*, Brno: Historický ústav AV ČR, Matice moravská, 2003 s. 129-135.

což bychom na starších nešlechtických znacích nenalezli.⁵⁷ Až v dobách, kdy se udílely znaky nešlechticům skrze erbovní listiny, se jejich erby začaly velmi podobat šlechtickým. Heraldická pravidla začala platit jak pro šlechtické, tak i nešlechtické znaky. Proto bylo ustanoveno pravidlo, že helm na štítu měl být zavřený a nezdobený korunou. Toto pravidlo však bylo častěji porušováno, než dodržováno. Určité osoby, i když byly nešlechtického stavu, se považovaly za vyšší společenskou vrstvu. Jednalo se o lékaře, hejtmany velkých panství a další. Těm ovšem byly znaky udíleny erbovními listy, proto ještě podléhaly závazným heraldickým pravidlům a jejich používání bylo omezeno. Co se ale mělo dělat s neurozenými osobami, které si erbovní znamení osvojovaly volně, se nevědělo. Buď se znak od šlechtického odlišoval použitím kamenických značek nebo se neodlišoval vůbec. Příkladem byly znaky nejstarších pražských rodin vymalované na Staroměstské radnici.⁵⁸ Často bylo obtížné rozeznat erb měšťana od znaku vladyky. Tím jediným rozlišovacím znakem bylo právní nařízení. Zatímco šlechtic se s erbem rodil, nešlechtic ho jen užíval.

Pramenem pro poznávání znamení a znaků šlechticů jsou nejen erbovní listy, ale i ilustrované kroniky, kancionály a hmotné památky, jako jsou náhrobky, znaky na radnicích, domácí vybavení a mnoho dalších. Co se týče nešlechtických znaků, nejvíce se objevovaly v podobě pečeti. Největší množství občanských pečeti se zachovalo na písemnostech z 16. – 19. století.

Protože se však dochovaly pouze pečeti bez jakéhokoliv popisu, u většiny znaků neznáme přesné barvy. Při rekonstrukci takového erbu se badatel musí držet obecných heraldických pravidel. Nejčastěji užívané tinktury byly zlatá, stříbrná, červená, modrá, zelená a černá. Dále je závazné pravidlo, že barva se nesmí pokládat na barvu a kov na kov.

Také se usuzuje, že ve starších dobách byly voleny barvy živé a předlohou pro erbovní znamení byla příroda. Pokud se na pečetě objevila například husa, nejčastěji mívala barvu bílou (stříbrnou) a pole bylo modré, jelikož mělo symbolizovat vodu či vzduch. To samé platilo i pro vzor ryby. Pokud se volily rostliny či lidské postavy, obecně se předpokládá, že byly vyobrazeny v přirozených barvách.⁵⁹ Tímto způsobem je zrekonstruováno velké množství erbů, o jejichž majitelích se buď nedochovalo příliš

57 A. MARKUS – J. PILNÁČEK, *Znamení*, s. 10.

58 Touto výzdobou se podrobněji zabývá: Josef TEIGE, *Staroměstský rynek v Praze*, Praha 1908.

59 A. MARKUS – J. PILNÁČEK, *Znamení*, s. 11.

mnoho informací, nebo se jednalo o nešlechtice, kteří si znak vytvořili sami, a proto neexistuje jeho oficiální popis.

Erbovní figura patřící nešlechtici, často ukazovala na jméno, nebo povolání majitele. Například hejtman třeboňského panství Matyáš Draxler si dle německého slova „Drechsler“, tedy „soustružník“, do svého erbu vybral vzor dvou soustružnických nožů. Po vzoru šlechtických se erby skládaly jak ze štítu, tak i helmu s přikryvadly a klenotu. Nejlépe byl rozpoznatelný rozdíl na tvaru štítu. U většiny nešlechtických erbů měl štít oválný tvar, což u šlechtických erbů bylo vzácné. Přílba měla být zavřená, neboli kolčí. Na ní nesměla být koruna, povolena byla pouze točenice. Jako klenot se v některých případech opakovala figura znaku, buď celá, nebo rostoucí, tedy částečná. Nejčastěji bylo používáno pštrosí pero, křídlo, nebo rohy. Tyto předepsané náležitosti však byly často ignorovány a nešlechtic použil helm otevřený nebo jednoduše zkopíroval šlechtický erb se všemi jeho náležitostmi. Avšak existovaly i případy, kdy se nešlechtické osoby naopak snažily svůj erb od šlechtických znaků odlišit. Buď měla přílba jiný tvar, než jak ho ustanovovala heraldická pravidla, nebo byla nahrazena. U některých kněží tak například nalézáme umrlčí lebku a myslivci ji nahrazovali buď srnčí, nebo jelení hlavou. Variant existovala celá řada, záleželo jen na představitosti majitele erbu.

Další zakázanou položkou pro nešlechtické znaky byla přikryvadla. Přesto byl tento zákaz obcházen tak, že nešlechtic si různými vinutými ozdobami přikryvadla napodoboval. Na občanských pečetích bylo možné po stranách přílby nalézt iniciály jména majitele. Většina šlechtických pečetí sice obsahovala celé jméno, přesto se ale objevovaly případy, kdy šlechtic zvolil pouze své iniciály, což zapříčinilo další podobný rys s pečetí nešlechtickou.

Navíc od 17. století začali nešlechtici používat nejen jméno rodové, ale přidávali si i jméno původové.

Na rozdíl od šlechtických nebo měšťanských erbů, které byly uděleny erbovním listem a byly dědičné, samovolně zvolené občanské znaky tuto dědičnost nedodržovaly. Je to vysvětlitelné tím, že znak vyplýval více z módy než z rodového uvědomění. Když přestala být pečeť moderní, daná osoba ji přestala užívat a neměla potřebu ji odkazovat dalším generacím.⁶⁰ Často se i stávalo, že rodní bratři začali používat dva rozdílné

60 TAMTÉŽ, s. 12.

znaky. Dokonce i jedna a táž osoba několikrát změnila vlastní erb.⁶¹ Badatel poté musí onu osobu dohledávat, aby na základě těchto dvou znaků nevytvořil dvě rozdílné osoby, popřípadě mu pomohou paměti tehdejších úředníků či dalších osob, které se s touto osobou setkaly.

Nešlechtické znaky mají pro badatele tu výhodu, že vypovídají přímo o jejich nositeli, ne o celém rodě. Erb vypráví o zálibách svého nositele, jeho společenském postavení i soukromém životě. Příležitostí k upotřebení znaku bylo velké množství. Erby se objevovaly na knižních značkách, dopisních papírech, na jídelních přiborech, porcelánu, nebo pečetidlech. Tímto způsobem vznikala a pěstovala se rodová tradice, která se udržela po dlouhou dobu. Ještě roku 1932 německý genealogicko–heraldický časopis *Der Deutsche Herold* nabízel za poplatek vyhotovení erbu podle heraldických pravidel. V dalších letech se podobné inzeráty objevovaly také v Československu.⁶² Otázkou zůstává, jak často byly tyto nabídky využívány.

61 Plumlovský hejtman Adam Karel Herzschläger měl roku 1690 gryfa nejen ve štítě, ale i jako klenot. Roku 1700 už se objevuje jako hejtman panství Zábřeh a změnil si svůj znak tak, že na štítě bylo srdce se dvěma liliemi a klenotem na přilbě byla ruka držící kladivo. Očividně si zvolil tzv. mluvící znak: srdce – Herz, pod bušícím – schlagen – kladivem. *Památky Archeologické*, roč. VI., 1865, s. 62. Dostupné online na stránkách Moravské zemské knihovny:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:eec332b0-e292-11e4-a475-005056827e51>

62 Například časopis: *Budweiser Anzeiger aus dem südlichen Böhmen* z 3.7. 1852, č. 1, roč. 26. Dostupné online na stránkách Jihočeské vědecké knihovny:

<http://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/view/uuid:aa80c06d-9036-4b97-b3d8-008e7e88e1fb?page=uuid:4e3fa40d-e9c5-11e4-b443-001b63bd97ba>

2 Heraldický spor

Dne 1. září roku 1486 proběhlo v Jihlavě setkání dvou panovníků – Vladislava Jagellonského a Matyáše Korvína. Schůzka nebyla dlouhá, trvala jen deset dní a obsah celého jednání zůstal utajen.

Desátý den vydali oba panovníci oficiální prohlášení, v němž oznamovali shodu názorů a dohodu ve dvou záležitostech. Šlo o náhrady škod, způsobených panstvu ve válkách minulých let, a o sjednocení mincovního systému v obou částech tehdy rozdělených zemí Koruny české.

Obecně lze předpokládat, že jednání se týkala širšího okruhu problémů, navíc si oba tito muži museli vyjasnit své pozice v evropské politice. Teprve až po jihlavské schůzce uznal papež Vladislava Jagellonského českým králem.⁶³

Vraťme se ale k samotné schůzce, které se zúčastnili čeští i moravští stavové. Tyto pány si Matyáš Korvín ihned naklonil dary a oslnil přepychem svého doprovodu. Velký dojem udělal i na Viléma z Pernštejna, který na jihlavské schůzce nemohl chybět. V této době již zastával významnou pozici nejvyššího zemského maršálka a jeho moc rychle rostla. Přesto řešil velice citlivý spor a od jednání s panovníky si sliboval konečné řešení. Až přehnaná citlivost Viléma z Pernštejna na erb a rodovou tradici je dodnes známá a odpovídala jeho pojetí šlechtického rodu jako hlavního státotvorného prvku. Symbolem a pojátkem rodu byl právě erb, který dokládal spřízněnost i po generacích. Avšak podobnost erbů mohla vést ke splnutí rodin, což mohlo mít vážné právní důsledky. Pro šlechtické rodiny byl příkladem spor o dědictví pánů z Kravař, kteří patřili mezi nejvýznamnější představitele moravské šlechty v první polovině 15. století. Poté, co vymřeli, se o část majetku přihlásili Tvorkovští z Tvorkova. Oba rody měly ve znaku zavínutou střelu. Podle znaku i dokumentů, ve kterých kdysi páni z Kravař označili Tvorkovské za své „strýce“, byl Tvorkovským majetek přiznán. Pro všechny šlechtické rody byl tento případ varováním a je tedy pochopitelné, že si své erby střežily.⁶⁴ Když roku 1486 obdržel kroměřížský hejtman Mikuláš Hrdý z Klokočné od krále Matyáše erb, který byl téměř totožný s erbem pánů z Pernštejna, musel Vilém

63 J. MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 248.

64 P. VOREL, *Páni z Pernštejna: vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 79-80.

jednat. Když se v září téhož roku setkali panovníci v Jihlavě, byla to příležitost k vyřešení sporu. O samotném jednání se nám svědectví nezachovalo, víme ale, jak vypadal oficiální příjezd panovníků.

„... v sobotu 2. září dal uherský král připravit velikou slávu. Biskup pětikostelský sloužil slavnou mši, aby Bůh popřál zdaru schůzce obou králů. Pak spolu obědvali a po obědě poslal uherský král našemu králi 48 nádherných koberců, veliké podnosy plné nakládaných melounů a deset mís s broskvemi, a ty všechny podnosy a mísy byly ze stříbra. Týž den večer přišel uherský král bez pozvání do domu, kde bydlel náš král, a přinesl mu krásný pečetní prsten a dvě zlaté lžice. Ten večer spolu dlouho seděli...“⁶⁵

Jednání se protáhlo až do ranních hodin. Ještě téhož dne vydal Matyáš Korvín listinu, jejíž obsah se ale zemských záležitostí netýkal.

Olomoucký biskup Jan Filipec měl na Kroměříži za hejtmana Mikuláše Hrdého z Klokočné. Stopy tohoto muže se poprvé objevily kolem roku 1484, kdy byl uváděn jako úředník na Kroměříži. Poté zmizel až do roku 1486, kdy král Matyáš udělil Mikuláši Hrdému erb, čímž ho automaticky povýšil do vyššího, šlechtického stavu.⁶⁶ Zde ovšem nastal problém. Znak totiž tvořila buvolí hlava s kruhem v nozdrách. Formálně se figura i tinktury od pernštejnského erbu lišily. Zatímco páni z Pernštejna měli v erbu černého zubra se zlatou houžví v nozdrách na stříbrném poli, rytíři z Klokočné užívali buvolí hlavu s kruhem v nozdrách na červeném poli. Pokud byl ale erb vytesán do kamene, vyryt do dřeva, nebo byl užíván jako pečeť, vypadal stejně jako erb pernštejnský, proti čemuž se Vilém z Pernštejna ostře ohradil. Obával se, že kdyby on sám i jeho bratr Vratislav zemřeli bez mužských potomků, mohlo by se stát, že by Mikuláš nebo jeho potomci začali užívat pernštejnský erb. Vilém tak žádal krále Matyáše, aby nově povýšeným rytířům z Klokočné užívání erbu zakázal nebo aby v něm provedl změny.⁶⁷ Matyáš nakonec rozhodl tak, že aby se daly erby rozlišit, má se buvolí hlavě z klokočenského erbu odnímt kruh z nozder a pravé ucho. Kdyby toto nařízení rytíři z Klokočné nerespektovali, dává král Pernštejnům právo *„...aby oni, kdežkoli by ten erb celý, an se s jejich erbem srovnává, našli, buďto malovaný nebo rytý, aby moc měli jemu kruh z nosa odjíti a pravé ucho uřezati, nebo my nechceme*

65 Jaroslav KAŠPAR – Jaroslav PORÁK (edd.), *Ze starých letopisů českých*, Praha 1980, s. 263.

66 J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471 – 1526)*, sv. 2, Praha 1994, s. 47.

67 P. VOREL, *Heraldický spor Viléma z Pernštejna z roku 1486*. Vorel, Petr, In: *Heraldica viva. Sborník příspěvků z konference českých, moravských a slezských heraldiků konané ve dnech 7. – 8. června 1991 v Pardubicích*, Pardubice 1992 s. 69-74, zde s. 69-72.

toho nikteráž dopustiti, aby erbové čížkoli jměli za našeho panování v jakú lehkost přijiti...“⁶⁸ Zatímco pro Viléma z Pernštejna znamenalo rozhodnutí vítězství, pro Mikuláše Hrdého z Klokočné to byla tragédie. Z pohledu dobové mentality, znamenala ztráta kruhu a ještě k tomu pravého ucha závažné zhoršení erbu a tím i ztrátu rodové prestiže. O to nestál ani kroměřížský hejtman, ani olomoucký biskup. Proto Mikuláš Hrdý nařízení neposlechl. Choulostivý spor byl vyřešen až následujícího roku, a to s pomocí Ctibora Tovačovského z Cimburka.⁶⁹ Dohodli se na dodržování zásad, určujících, jak se klokočenský erb liší od perňštejnského, aniž by byla narušena čest rodů. 20. srpna 1487 tuto dohodu formuloval Mikuláš Hrdý takto: „...*protož já svrchupsaný Mikuláš slibuji tímto listem svú dobú čistú křesťanskú věrú sám za se i etby své ode mne pošlé i potomky, že Jich Mtí erbu nésti nemáme nižádným kusem ani v barvách malovati, než tak jakož obdarování JKMTi mám a jakož zápis na to svědčí, toho budu moci požívati i erbové moji přirození, ne za zubrovu hlavu, ale bauvolovu hlavu v štítě sprostném neotočeném kruhem bílým, jakož Jich Mtí pánuov z Pernšteina houžev točená jest v zubrově hlavě, a to všudy i ústně vyznávati...*“⁷⁰ Tímto prohlášením byl heraldický spor oficiálně ukončen.

Zatímco Viléma z Pernštejna čekala další politická kariéra, díky které se stal jedním z nejmocnějších členů raně novověké společnosti, stopy Mikuláše Hrdého z Klokočné zmizely. Až roku 1497 se objevila zpráva, podle níž Mikuláš zakoupil tvrz Kunovice i se stejnojmenným městečkem, dále vsi Menkovice, Derfle, Novou Ves a několik dalších. Poslední zpráva pocházela z roku 1508. Poté Mikuláš Hrdý z Klokočné zemřel.⁷¹ Dnes ho připomíná jen jeho náhrobek, který se nachází v kostele Zvěstování Panny Marie v Uherském Hradišti.

Tento případ je pro současného badatele zajímavým pohledem nejen do dobové mentality, ale i praktik v užívání heraldických znamení. Doba, ve které se spor řešil, byla zároveň i dobou, kdy se užívání znaků neobyčejně rozšířilo. Často se stávalo, že si nešlechtici, nebo nově povýšení vladykové vybrali erb, který se shodoval se znakem šlechtických rodů.

68 František DVORSKÝ (ed.), *Listina krále Matyáše*, Praha 1897, Archiv český XVI., s. 297.

69 Moravský šlechtic, polik a právník. Od roku 1464 – 1469 zastával funkci zemského sudího na Moravě, od roku 1469 až do své smrti roku 1494 byl moravským zemským hejtmanem a v letech 1471 – 1479 zastával funkci nejvyššího kancléře Království českého. Též autor *Knihy Tovačovské*, která nastiňovala systém moravského práva a rozdělení společnosti.

70 F. DVORSKÝ (ed.), *Listina Mikuláše Hrdého z Klokočné*, Praha 1897, Archiv český XVI, s. 314.

71 J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, Brno 1972, s. 81.

Na rozdíl od jiných heraldických sporů se ale tento liší tím, že se řešil v okruhu nejvyšší zemské aristokracie, která se zároveň podílela na praktické interpretaci zvykového práva, a to i v heraldice. V 15. století nebyla heraldická pravidla ještě definitivně ustálena, stejně tak ani právo. Pokud vznikl podobný případ, neexistovala právní opora, na jejíž základě by se mohlo rozhodnout. Proto byl spor o „pernštejnského zubra“ chápán jako precedens použitelný v obdobných případech.

Od 15. století se začal klást důraz na detaily znaku. Do té doby tato zdůraznění neexistovala. Příkladem je popis houžve v zubřích nozdrách u pernštejnského erbu. V listině z roku 1486 se hovoří pouze o shodě obou figur, detaily však nebyly specifikovány. Až roku 1487 se objevuje rozlišení – kruh v nozdrách je hladký, houžev točená. Tomuto detailu byla přiznána hlavní rozlišovací funkce, protože rozdíl mezi hlavou zubří a buvolí nebyly uvedeny, a tinktury neměly v případě užití erbu na pečetích význam.⁷²

Kolem roku 1485 již v heraldice začíná tzv. doba pozdní. Heraldika už se ustálila a začaly se vytvářet složité a vysoce zdobené tvary. Stále to však byla doba, kdy i mezi šlechtou docházelo k samovolnému vytváření nebo alespoň úpravě znaků. Což vedlo k dalším sporům, které ovlivňovaly vytváření heraldických pravidel. Až s organizací heroldů a pomalým přechodem z živé heraldiky k papírové se znaky jednotlivých společenských skupin postupně odlišovaly. Znaky se stávaly složitější a figury byly malovány velice detailně. Šlechtické rodiny si v této době pečlivě hlídaly své erby, aby nedocházelo ke zmatkům, které by měly za následek splynutí jedné šlechtické rodiny s jinou, což by znamenalo narušení rodové cti. Takto byla heraldika ustálena a bez větších zásahů se dodržovala až do období baroka, které předznamenalo její úpadek.⁷³

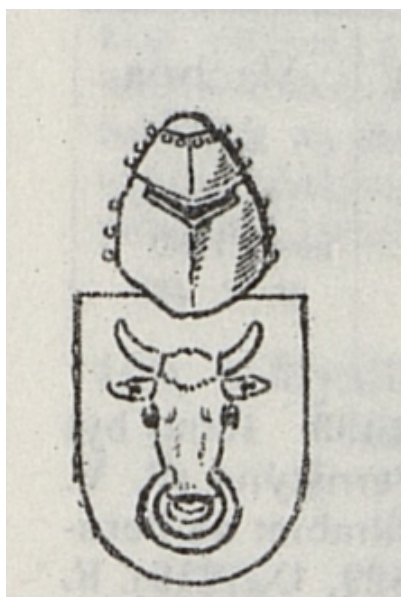
Díky sporu Mikuláše Hrdého z Klokočné a Viléma z Pernštejna lze proniknout do šlechtického vnímání vlastní cti. Čest byla nedílnou součástí každého šlechtice, určovala nejen jeho vnější vystupování, ale i vnitřní hodnotový systém jedince.⁷⁴ Dnes si lze jen těžko představit, jak Vilém z Pernštejna vnímal erb, který byl téměř totožný s pernštejnským znakem. Stejně tak je jen těžko pochopitelné, že nově povýšený rytíř neuposlechl nařízení krále Matyáše o pohoršení klokočenského erbu. Čest je zvláštní, těžko uchopitelný pojem, který však od středověku hrál klíčovou roli, zvláště pro

72 P. VOREL, *Heraldický spor*, s. 74.

73 Karel SCHWARZENBERG, *Heraldika*, Uherské Hradiště 1992, s. 25-30.

74 Jana JANIŠOVÁ, *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě*, Olomouc 2007, s. 9.

šlechtu. Samotná velikost majetku ale míru cti neurčovala. Chudý vladyka mohl být stejně ctnostný jako bohatý aristokrat. Projevy cti provázely šlechtice celým jeho životem, ať už se jednalo o jeho vystupování, chování, nákladnost šatů či vzhledu jeho sídla. Skutečný význam této kategorie se však nejvíce projevuje v konfliktních situacích. Obsah jednotlivých sporů ukazuje nejen závažnost cti, ale i nutnost její ochrany. V právní rovině se spory o čest vymykají obvyklému postupu řešení sporů v rámci zemského práva. Tak jako tento heraldický spor se individuálně řešily i jiné případy, díky čemuž se neustále utvářela kategorie cti.⁷⁵ Pro pány z Pernštejna znamenal spor trvající několik měsíců změnu vnímání vlastní rodové tradice.

Erb Mikuláše Hrdého z Klokočné⁷⁶

Erb pánů z Pernštejna⁷⁷

⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 10.

⁷⁶ J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 81.

⁷⁷ Irena HRABĚTOVÁ, *Erbovní pověsti ve spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol*, Brno 1992, s. 21. Na pozdějších vyobrazeních už má perňštejnský zubr detailně vymalovanou houžev v nozdřích.

3 Právní normy a realita

Česká šlechta si ve 13. století stavěla hrady, zakládala dvory a hostila na nich minnesängry. Byl to počátek dvorské kultury, ke které v dalších letech začaly vzhlížet i neurozené vrstvy. Tento způsob života se, stejně jako erby, stal typickým atributem šlechty. Ne však na dlouho. V mnoha kronikách se nacházejí zmínky o napodobování šlechtické kultury. Nejstarší poznámka o pronikání měšťanů na venkov pochází ze Zbraslavské kroniky. Petr Žitavský rozhořčeně psal o kutnohorském měšťanovi Bertholdu Pirchnerovi, kterého „*povzneslo do výše nad meze stavu měšťanského množství peněz*“ a nedaleko Kutné Hory, blízko Sedleckého kláštera, si postavil „*hrádek, zvaný Perštejnec, a častěji tam prodléval více z honby za zvláštnostmi než z potřeby*“.⁷⁸ I tato poznámka dokazuje, že ve 14. století byl životní styl šlechty hodně napodobován. Erby vznikly ve 12. století a jejich oblíbenost rychle rostla. Po vyšší šlechtě je převzala nižší šlechta, poté měšťané a další neurozené osoby. Tito lidé si erby volili podle svého vkusu a právně nebyli nijak omezováni. Jenomže tím, že neexistovalo žádné omezení, vznikaly problémy. K dispozici nebyly například seznamy užívaných znaků. A tak se stávalo, že si některé měšťanské rodiny zvolily stejné znaky. Následkem čehož vznikly spory, díky kterým můžeme sledovat, jak si vyšší moc poradila s neoprávněným užíváním erbů. Zajímavým příkladem je spor dvou pražských měšťanských rodin Rostů a Lemperfulerů. Případ pochází z roku 1350 a týká se stejného erbu, který rodiny používaly. Avšak v domácím prostředí neexistoval žádný precedens a případ musel být řešen individuálně. Zápis z jednání nám dnes ukazuje jistou bezradnost městské rady. Jednalo se o čest dvou významných pražských měšťanů, proto byl nakonec zvolen kompromis. Erby byly pozměněny a žádná ze stran nebyla nijak potrestána.⁷⁹

Situace, která panovala na pomezí středověku a novověku se dá velmi dobře popsat větou: „*Pokud se týče nabytí erbu, brali si je s počátku majitelové sami...*“⁸⁰

⁷⁸ Zdeněk FIALA (ed.), *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, Praha 1975, s. 214-215.

⁷⁹ Tento spor museli vyřešit až rychtář a příšežní Starého Města pražského, kteří dne 23. srpna 1350 vydali rozhodnutí. Oba rody měly štít v polovině rozdělený klínem. Městská rada rozhodla, že Rostové budou mít tři klíny stříbrné a černé pošikem. Lemperfulerové dva klíny postavené vzhůru černé barvy na polovičatém štítě, vpravo bílém, vlevo červeném. Hana PÁTKOVÁ – Věra SMOLOVÁ – Aleš POŘÍZKA (edd.), *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310 – 1518*, Praha 2011, s. 367.

⁸⁰ Ottův slovník naučný, sv. XI., Praha 1897, s. 129.

V problematice stavovské příslušnosti se někdy neorientovali ani úředníci, kteří měli dbát na udržení pevné hráze mezi osobou šlechtického stavu a osobou neurozenou. Jak ale dokazuje zápis z roku 1606, nebyli toho schopni. Písaři desek zemských sepsali revers o dluhu mezi „urozenými pány“ Frydrychem Lipnickým z Příbenic, který působil jako ingrosátor menších desek zemských a depozitorem Jiříkem Košetickým z Horek. Ale ani Lipnický, ani Košetický do rytířského stavu nepatřili.⁸¹ Takových příkladů je velké množství. Erb byl znamením prestiže. Nejen královské dvory, ale i jednotlivá města se předháněla v projevech barevnosti a nádhery. Erby se stávaly složitějšími a více reprezentovaly nejen daný rod či město, ale také osobu. Každý se chtěl pochlubit vlastním znakem a protože neexistovaly právní normy, jež by vytvoření vlastního znaku zakazovaly, začaly se objevovat různé erby. Lidé si nechávali vyrábět pečeti a prsteny, znaky se objevovaly na domech, náhrobcích apod. Byla to doba obrovského rozkvětu heraldiky. A situace přetrvala i po celé 17. století. V té době ale přišel první zákaz svévolného osvojování si erbů. Získání erbovního listu byl komplikovaným úkonem, kterému předcházelo zdlouhavé jednání a placení tax. Od druhé poloviny 16. století je dochován aktový materiál, jenž popisuje ustálený postup. Žadatel se nejprve obrátil na panovníka. Ten obvykle postoupil žádost příslušné kanceláři. Kancelář si vyžádala dobrozdání různých institucí podle stavu příjemce. Na základě toho připravila kancelář tzv. Neponíženější přednesení, které panovníkovi předkládal šéf kanceláře. Na závěr přednesení předložil kancléř návrh, zda má panovník žádosti vyhovět. Poté kancelář oslovila žadatele, oznámila mu rozhodnutí a sdělila mu další povinnosti. Žadatel na to písemně odpověděl, předložil návrh erbu, životopisná data, doklady o zaplacení poplatků za vyhotovení listiny a návrh predikátu.⁸² Takovému procesu se řada osob, zvláště měšťanského původu, vyhnula tím, že si osvojila erb bez znakového privilegia. Tomu se ale státní moc snažila zabránit. Volební kapitulace císaře Leopolda I. z roku 1658 vyslovila zákaz „...užívati svémocně volených erbů s přílbami otevřenými nebo zavřenými...“. I přesto se ale nové znaky neustále objevovaly. V té chvíli už ani samotný erb, ani erbovní listina nebyly nic zvláště výsadního. Poptávka klesala a ti, kteří by se v dřívějších dobách spokojili jen se znakem, nyní žádali povýšení do šlechtického stavu. Problém byl spojen se zánikem kategorie erbovníků. Jednalo se o měšťany, kterým byl propůjčen erb i titul, ale mohli nadále provozovat

81 V. KLECANDA, *Přijímání*, s. 29.

82 M. FIALA – T. KREJČÍK, *Erbovní listiny*, s. 34.

živnosti, či být v městské radě.⁸³ Na přelomu 17. a 18. století docházelo k integraci erbovníků do šlechtické hierarchie. Během několika let se poměry změnilы takovým způsobem, že ve volební kapitulaci Josefa I. z roku 1711 už o svévolném užívání znaků nebyla ani zmínka. Proč tomu tak bylo?

Na přelomu 17. a 18. století se pečeť stala praktickou potřebou každého, kdo odesílal listy. Obálky byly skládány tak, že se na místě horního a dolního kraje papíru musely pečeti. Navíc korespondenci už nevedl jen šlechtic, ale i příslušník jiné společenské vrstvy. Tento problém se snažil vyřešit rakouský kameralista Kristián Julius Schierl ze Schierendorfu.⁸⁴ Na počátku vlády Karla VI. předložil císaři memorandum, v němž navrhl jak odstranit nezákonný stav a ještě vydělat královské komoře. Potvrdil, že neoprávněné užívání znaků a titulů se stalo módou, a dokládal, že státní moc těmto osobám nemohla účinně čelit, protože pokuty byly tak vysoké, že je prakticky nešlo vymáhat. V memorandu navrhl snížení sazeb a zároveň požadoval jejich nelitostné vymáhání.⁸⁵ Tyto propozice však nebyly uskutečněny a vše zůstalo při starém. Situaci, která panovala v 18. století asi nejlépe popsala slova Petra Kašpara Světeckého z Černčic.⁸⁶ Ten se setkal se dvěma bratry, kteří ale užívali rozdílné znaky. „*Tento Václav Braun se nesrovnává s bratrem svým, organistou a kantorem vintřberským, v pečovtě, nýbrž užívá takového, jaký jsem při svrchu podotknutým psaní spatřil, a tak nevím, jest-li který z nich má pečeť podle předků anebo jen snad každý podle své hlavy.*“⁸⁷ Zatímco František Braun si zvolil znak s paprsky slunce nad horami, otevřeným helmem s příkrývadly a klenotem, jímž byla postava, nad kterou byly iniciály FB,⁸⁸ zatímco Václav Braun si vyvolil erb dělený břevnem na dvě části, v horní

83 Ottův slovník naučný, sv. VIII., Praha 1894, s. 697.

84 Poté, co byl od roku 1679 ve službách polského krále Friedricha Augusta I., přišel v roce 1700 do Vídně, kde se o pět let později stal tajemníkem vídeňské dvorní komory. Ačkoli předložil množství reformních návrhů (obecná správa, náboženství, spravedlnost, armáda, finance a obchod), téměř žádný z nich nebyl realizován. Navrhl také zřízení akademie a soudního a státního archivu a prosazoval rolnickou emancipaci. Je považován za jednoho z nejvýznamnějších kameralistů z doby Karla VI. a jako předchůdce liberálního centralismu Josefa II.

Oskar MITIS, *Schierendorfs Plan eines Kaiserlichen Heroldsamtes*, Archivalische Zeitschrift 40, München 1913, s. 120-130, zde s.120.

85 TAMTÉŽ s.126.

86 Schwarzenberský úředník, zeměměřič a kartograf, autor historických, místopisných a genealogických prací. V roce 1725 vstoupil do služby k Schwarzenbergům, nejprve jako pachole na zámku v Českém Krumlově, pak jako písař na úřadě ve Vimperku. Po roce 1734 prováděl zeměměřičské a kartografické práce na Třeboňsku, Českokrumlovsku a Vimpersku. Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Bibliografický slovník archivářů Českých zemí*, Praha 2000, s. 608-609.

87 Státní oblastní archiv Třeboň, Petr Kašpar Světecký z Černčic. Historische Nachrichten I., sign. A22/1, fol. 142.

88 TAMTÉŽ, fol. 141.

byly dvě pětিলisté růže, v té dolní kříž. Na štítu byl otevřený helm s příkrývadly a klenot tvořila křídla a kříž. Po pravé straně přilby se nacházela písmena AP, po levé straně VI.⁸⁹ Díky Světeckého dochovaným pamětem známe některé nešlechtické znaky. Světecký totiž zaznamenával erby všech lidí, se kterými přišel do styku. Popsal nebo nakreslil erb, který daná osoba v pečeti užívala a k tomu poté dopisoval, zda daný znak je zděděný, vymyšlený nebo je z jedním z těch, které „*kramáři na prodej nosejí*“.⁹⁰ Právě tato věta nám dnes dokládá, že ještě v 18. století byly znaky nesmírně oblíbené. Od 2. poloviny 18. století navíc vznikaly znakové kanceláře. Tyto kanceláře byly velice žádané, proto se neustále rozšiřovaly a existovaly až do 20. století. Podle krátkého článku v berlínském časopisu z roku 1890 agentury vydávaly asi za 150 marek znak malovaný na kartonu zpravidla s německým nápisem „*Wappen der Familie N.*“ a s dodatkem, že znak byl malován podle Grosse Europäische Wappensammlung.⁹¹ České heraldické agentury hledaly znaky v Siebermacherově sbírce. Často se stávalo, že dotyčný okopíroval nebo pozměnil znak určitého šlechtického rodu. Pokud se jednalo o znak právně chráněný, postižená rodina podala žalobu.⁹² Erby byly po celou dobu existence podunajské monarchie velice žádané. A to i přesto, že neposkytovaly nositelům žádná privilegia. Od poloviny 19. století se však změnilo vnímání znaku. Od dob středověku užívali erb nejen měšťané, ale i úředníci, lékaři, básníci, rychtáři, mlynáři, skláři a další. V některých zemích, kde si vesnické obyvatelstvo ve větší míře udrželo svobodné postavení, se setkáváme i s erby sedláků. Jednalo se o oblast Švýcarska a Tyrolska. Existovalo tisíce případů, kdy došlo k neoprávněnému užívání znaku neurozenou osobou. A i když existovaly snahy o zamezení tohoto fenoménu, nikdy nedošlo ke změně. Zlom nastal až 7. srpna 1820. Nejvyšším rozhodnutím císaře Františka I. bylo zastaveno vydávání erbovních listů, které danou osobu nepovyšovaly do šlechtického stavu.⁹³ V Českých zemích ale tato událost neměla tak velký dopad jako v jiných částech monarchie. O století dříve totiž došlo ke zrušení instituce erbovníků. Přesto bylo císařské rozhodnutí důležité. Od této chvíle byl totiž nárok užívat znak vyhrazen pouze šlechtě. Erb se stal nejtypičtějším odznakem šlechtice, proto bylo jeho

89 TAMTĚŽ, fol. 142.

90 SOA Třeboň, Petr Kašpar Světecký z Černčic. Historische Nachrichten II., sign. A22/2, fol. 2.

91 Der Deutsche Herold: Zeitschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde, 21, Berlin 1890, s. 73-74. Dostupné online na stránkách REGESTA IMPERII: http://opac.regesta-imperii.de/lang_de/anzeige.php?pk=1585

92 A. MARKUS – J. PILNÁČEK, *Znamení*, s. 6-7.

93 J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 193.

užívání striktně kontrolováno. Heraldika, která byla po staletí běžnou denní potřebou, se přes noc stala půdou úzce vyvolených. U širokých vrstev obyvatelstva se výlučně aristokratické symboly staly předmětem závidosti a kritiky. Dokonce i František Palacký hovořil o bezvýznamnosti šlechtických titulů a privilegií.⁹⁴ I přes veškerou kritiku a závist však nařízení byla více méně dodržována. A to kvůli přísným trestům. Rakouské právo tento přečin označovalo termínem *Adelsanmassung*, pod kterým se skrývalo hned několik různých přestupků. Patřila sem například uzurpace šlechtického titulu a predikátu, dále uzurpace vyššího titulu šlechticem nižšího stavu, užívání starobylých zemských hodností a užívání erbu nešlechticem nebo osobou, které znak dříve nebyl udělen.⁹⁵ Postihy byly značné. Například pokud osoba nešlechtického původu užívala znak i po vyhlášení tohoto nařízení, byla pokutována ve výši od 20 do 100 zlatých. Pokud nebyla schopna částku zaplatit, byla potrestána vězením v trvání od tří do čtrnácti dnů. Kdo se přestupku dopouštěl opakovaně, byl potrestán pokutou 100 až 1000 zlatých, nebo vězením od čtrnácti dnů do šesti týdnů.⁹⁶ Tresty byly tak vysoké, že je riskoval jen málokdo. Přitom se neoprávněného užívání erbu dopouštěl každý, kdo užíval znaky na listinách, dopisech, žádostech, na náhrobních kamenech, na stavbách, vozech a veřejných prohlášeních. Státní úřady tyto přestupky sledovaly a stíhaly. Z toho důvodu šlechtický odbor c.k. ministerstva vnitra vedl přesnou evidenci rakouských šlechtických rodů a pokud některý vymřel, byl místní úřad povinen tuto skutečnost oznámit příslušnému zemskému úřadu. Ten následně podal zprávu ministerstvu vnitra.⁹⁷

S kontrolou neoprávněného užívání erbu souvisela i činnost zaměstnanců šlechtického odboru. Mezi jejich běžné denní povinnosti patřilo pročitání novin, ročenek i jiných tiskovin. Poté museli podle svých seznamů kontrolovat, zda nedocházelo k neoprávněnému užívání šlechtictví. Pokud narazili na osobu, která dané právo neměla, okamžitě uvědomili policejní úřad, který zahájil vyšetřování. Problém ovšem byl, že zchudlé a méně významné rody, které byly nobilitované ve starší době, se na seznamech nenacházely. Pokud se na podobnou skutečnost narazilo, musel šlechtický odbor zahájit samostatné šetření. To mohlo skončit buď zákazem užívání

94 Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005, s. 7.

95 J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 367.

96 TAMTÉŽ.

97 TAMTÉŽ, s. 368.

titulu, nebo renobilitací.⁹⁸

Častým prohrěškem bylo i neoprávněné překládání zahraničních titulů do němčiny, nebo jiných jazyků monarchie. Nebyl to problém, pokud hodnosti stály na stejné úrovni. Jenomže to neplatilo pro italské, resp. benátské tituly *Conte* a papežské *comes romanus*. Šlechtické tituly udílené papežem představovaly nesmírně citlivý problém. Svatý stolec udílel šlechtické tituly již od středověku, jenomže je diskutabilní, zda tato pravomoc pocházela od hlavy státu, nebo zda byla umožněna tím, že šlo o hlavu katolické církve. Aktuální se tato otázka stala po italské okupaci Říma a likvidaci papežského státu v roce 1870, kdy byla zpochybněna suverenita papeže. Papežské šlechtické tituly kopírovaly titulární škálu užívanou v románských zemích, tedy v Itálii, což ve střední Evropě přinášelo problémy. Nobilitace podle tohoto systému byly buď vázány na určitou osobu nebo byly dědičné. V tomto případě ale muselo být stanoveno, zda titul bude dědičný obecně či jen primogeniturně nebo se sice vztahuje na celou rodinu, ale příslušný titul barona, hraběte, markýze, atd. přísluší jen hlavě rodu. Takový systém střední Evropa neznala a problémy, se kterými se rakouská monarchie po roce 1815 potýkala, byly jiným zemím varováním. Proto byl postoj většiny evropských států k papežským nobilitacím zdrženlivý. Rakousko tyto problémy vyřešilo dekretem Spojené dvorské kanceláře z 6. června 1834. Přijetí zahraničního titulu bylo vázáno na povolení panovníka.⁹⁹ Bohužel je tato problematika málo prostudovaná. V archivech sice jsou

98 TAMTÉŽ. Renobilitace byla úředním uzáním šlechtictví, které z nějakého důvodu nebylo společensky zjevné. Většinou se jednalo o postupné zchudnutí šlechtického rodu a jeho propadu mezi poddané. Zároveň se obnovení šlechtictví stalo lákavou zkratkou neurozené společnosti 19. století. Renobilitační procesy vyprávějí zajímavé příběhy osob, které se do těchto případů zapojily. Proto k procesům existuje specializovaná literatura a články.

Václav ELNICZ, *Renobilitační procesy pražské*, Zvláštní příloha Zpravodaje Klubu genealogů a heraldiků Ostrava, č. 6, Ostrava 1986.

J. ŽUPANIČ, *Renobilitace a renobilitační procesy v Rakousku*, Paha 2006.

TÝŽ, *Renobilitace a problém šlechtictví na konci Rakousko-Uherské monarchie*, Heraldika a geneologie, roč. 38, č. 3-4, (2005), s. 168-203.

Václav HORČIČKA, *Podivné šlechtictví rytířů Píseckých z Kranichfeldu aneb touha po šlechtických titulech*, Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie. Roč. 25, č. 5/6, (2014), s. 130-133.

J. ŽUPANIČ, *Šlechticem napodruhé. Rušení a opětovné udílení šlechtických titulů v Rakousko-Uherské monarchii*. In: Sborník k 60. narozeninám profesorky Marie Bláhové, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1-2/2000, Z pomocných věd historických XVI, Praha 2007, s. 271-301.

Gustav HODEK, *Gustav Hodek (přechodně) rytíř ze Želevic, průmyslník, statkář, vlastenec a obět renobilitační aféry*. Heraldika a geneologie, roč. 40, č.1-2, (2007), s. 117-121.

Jiří NEBESKÝ, *Vymyšlená šlechta aneb Sedmileté rytířství Jana B. Nebeského z Wojkowicz*. In: Heraldická ročenka, Heraldická společnost Praha, 2006, s. 163-175.

99 Marek VAŘEKA – Aleš ZÁŘICKÝ (edd.), *Modernizace církve. Od zrušení jezuitského řádu do II. vatikánského koncilu*, Ostrava 2009, s. 139.

prameny k případům papežských nobilitací, ale nejsou zpracované. Proto je těžké zhodnotit postoj rakouských úřadů k těmto žádostem. Archivně zpracované jsou pouze dva případy, které byly řešeny šlechtickým odborem c.k. ministerstva vnitra, a to o případ rodu Veithů a rodu Kubinzkých z Hohenkubina. O rodině Veithů byla vydána i publikace, zatímco k rodu Kubinzkých z Hohenkubina několik odborných článků.¹⁰⁰ V této práci se zaměřím na rodinu Veithů a jejich spor o užívání šlechtických privilegií. K tomu jsem využila úřední spis uložený v Národním archivu.

Rodinu Veithů proslavil Jakub Veith,¹⁰¹ pocházející z jihočeských Volar. Vyučil se tkalcovství a poté pracoval ve Vídni, kde se setkal s novou tkaninou zvanou *piké*.¹⁰² Po deseti letech se vrátil do Volar, kde se oženil a začal podnikat. Krátce nato se usadil v Českých Budějovicích, kde spolu s dalšími tkalci založil společnost specializující se na výrobu piké. Během válek s Francií mu také byly svěřeny vojenské dodávky. Díky svému podnikání dokázal za krátkou dobu neobyčejně zbohatnout. Peníze poté investoval do nákupu pozemků. Napřed koupil statek Dub u Volyně, později panství Liběchovsko–Chcebuszké, postupem času dokázal vytvořit rozsáhlé dominium. Získaná panství poté rozdělil mezi svých pět dětí¹⁰³ – syny Antonína a Václava a tři dcery. Veithové se začali řadit mezi elitu Českého království a většina Jakubových dětí uzavřela prestižní sňatky.¹⁰⁴ Šlechtický titul však Jakub neobdržel.

Zde je dobře patrná situace na počátku 19. století. Ani tak vlivný muž, jako byl Jakub

100 Ladislav JOUZA – Miroslava JOUZOVÁ, *Veithové: Od tkalcovského stavu ke šlechtickému titulu*, Mělník 2009.

J. ŽUPANIČ, *Kubinzky – nová šlechta na sklonku staré doby*. In: Genealogické a heraldické informace 2004, s. 33-41.

Tomáš TYL, *Albrecht markýz Kubinzky von Hohenkubin a jeho rod*. In: Heraldika a genealogie, 3-4/2004, s. 242-247.

101 Žil v letech 1758 – 1833. Narodil se do zámožné české měšťanské rodiny. Ottův slovník naučný XXVI., s. 495.

102 Tkanina s reliéfovou strukturou povrchu imitující prošívaní. Marie HAVLOVÁ – Hana PAŘILOVÁ, *Typologie tkanin. Názvoslovný slovník*, Liberec 2013, s. 12.

103 Ottův slovník naučný, sv. XXVI., Praha 1907, s. 495.

104 Václav Veith (1787 – 1849) se oženil dvakrát, pokaždé s členkou českého rodu Deymů ze Stříteže. Napřed si vzal Amélii, a poté její sestru Emeriku. Anna Veithová se provdala za Heinricha Wernera Eduarda von Kleist, člena starobylé německé rodiny. Její sestra Terezie se provdala za Friedricha rytíře Neupauera, původem z obchodnické rodiny nobilitované 1792, povýšené do rytířského stavu roku 1817. Největšího věhlasu ale dosáhla třetí sestra. Clara, manželka zámožného pražského měšťana Martina Waagnera. Za své humanitární zásluhy byla jako jedna z mála žen v Rakousku nejvyšším rozhodnutím ze dne 12. 3. 1876 spolu s dětmi bez taxy povýšena do šlechtického stavu. Listinou z 19. 6. 1876 jim byl udělen erb s přídomkem Waagner šlechtic von Wallernstädt.

Constantin von WURTZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, díl 50, Wien 1884, s. 78-79. Dostupné online na stránkách University of Innsbruck:

<http://www.literature.at/viewer.alo?objid=11709&page=1&viewmode=fullscreen>

Veith, nebyl schopen získat povýšení do šlechtického stavu. Což by v dřívější době nebyl problém. Teprve až jeho vnuk Anton získal prostřednictvím breve papeže Pia IX. z 12. listopadu 1869 titul *Comes romanus* dědičný primogeniturně.¹⁰⁵

Krátce poté požádal Anton Veith císaře Františka Josefa I. o svolení užívat titul i v podunajské monarchii. Nejvyšším rozhodnutím z 28. března 1870 mu panovník příslušné povolení udělil s podmínkou, že jej musí podle zvyklostí Papežského státu užívat za jménem a nesmí překládat německým slovem *Graf*, tedy hrabě. Navíc bylo zdůrazněno, že nositel nezískává žádná práva na privilegia spojená s rakouským hraběcím titulem, včetně práva na erb. I když papež 31. března 1871 titul *Comes romanus* rozšířil na všechny Antonovy mužské potomky, na podstatě užívání titulu to nic nezměnilo. Dne 16. července 1875 informovalo české místodržitelství ministerstvo vnitra o tom, že Veith nejvyšší rozhodnutí z 28. března 1870 nerespektuje. Nejen že užívá titulu hrabě, *Graf*, ale i erbu s hraběcí korunou.¹⁰⁶ Anton Veith obdržel oficiální sdělení 23. srpna 1875. Stálo v něm, že je oprávněn užívat titul *Comes romanus*, který je ve šlechtické hierarchii papežského státu tím nejnižším. Nesměl nosit titul *Conte* mezi jménem a příjmením a už vůbec neměl právo ho překládat do němčiny. Šlechtický odbor také zdůraznil, že nemá právo na erb, jenž mu nikdy nebyl papežem udělen.¹⁰⁷ Anton se proti výnosu dvakrát odvolal. Poprvé to bylo 11. listopadu 1875.¹⁰⁸ A opětovně 25. ledna 1876, ale bez úspěchu.¹⁰⁹ V interním memorandu z 27. února 1876 šlechtický odbor konstatoval, že titul *Conte* nebyl v řadě italských států vůbec spojen s držbou šlechtického titulu a že rakouskému hraběcímu stavu odpovídá titul italského markýze.¹¹⁰ Tento názor úřad potvrdil ještě 9. srpna 1890, kdy na dotaz říšského ministerstva války, zda smí Anton Veith titul *Comes romanus* užívat v podobě *Anton Comes romanus Veith* nebo *Anton Veith, Comes romanus* oznámilo, že možná je pouze

105 Přesný důvod nobilitace Antonína (1836 – 1916) není znám. Uvedeny jsou jen zásluhy o katolickou církev. Je možné, že šlo o odměnu za zapůjčení zámečku Tupadly na panství Liběchov školským sestřám. *O krásném znaku pánů z Liběchova na vinici Peluňce*, Liběchovský zpravodaj 1/2015, s. 16. Dostupné online na webových stránkách obce Liběchov: <http://www.libechov.cz/file.php?nid=856&oid=4215190>

106 Podle dochovaného znaku víme, že Veith nosil v erbu polovinu jelena. Jednalo se o odkaz na znak rytířů z Liběchova, kteří ve 2. polovině 15. století drželi panství Liběchov, jež v 19. století zakoupil Veith. Přilba sice chyběla, ale na štítu byla položena hraběcí koruna, z níž vyrůstal jelen držící mezi předními nohama doleva vlající praporec. Dnes je znak uložen v Regionálním muzeu v Mělníku.

TAMTÉŽ. Erb je popsán i v dopise ministerstvu vnitra. Národní archiv Praha, Ministerstvo vnitra Vídeň – Šlechtický archiv, inv. č. 148, kart. 53, pag. 4.

107 NA Praha, Ministerstvo vnitra Vídeň – Šlechtický archiv, pag. 36-37.

108 TAMTÉŽ, pag. 38-39.

109 TAMTÉŽ, pag. 43.

110 TAMTÉŽ, pag. 54.

druhá varianta.¹¹¹ V této době se ale již Anton v Čechách nezdržoval. Prodal všechna svá panství a odstěhoval se na statek Gräserhof v Korutanech. A zde se opět dostal do sporu s rakouskými úřady. Ty totiž považovaly císařské povolení užívat titul za osobní vyznamenání a nesouhlasily s tím, aby titul užívali i Antonovy potomci. Proto když 21. dubna 1894 o příslušné povolení žádal jeho syn Karel Veith, poručík hulánského pluku č. 13, dočkal se odmítnutí.¹¹² Karel by touto situací očividně zaskočen a další žádost podal až 17. ledna 1897. Celou situaci ale zkomplikovalo oznámení ministerstva války, že se na svém velkostatku tituluje jako „*římský hrabě Veith*“ a že má stejný titul uvedený i v křestním listu.¹¹³ I tentokrát ministerstvo vnitra odmítlo uznat Karlův titul a stále trvalo na tom, že predikát smí užívat jen jeho otec. Protože však Anton chtěl, aby titul směli v monarchii nosit i jeho potomci, požádal roku 1902 císaře o rozšíření privilegia z roku 1870 na syny Karla, poručíka 13. hulánského pluku, Georga, nadporučíka 34. pluku divizního dělostřelectva, a Josefa, námořního kadeta, a to dědičně. Žádost ale obsahovala poměrně velkou chybu. Anton tvrdil, že mu byl monarchií potvrzen titul *Conte*.¹¹⁴ Císař na doporučení ministerstva vnitra žádost odmítl. Ministerstvo navíc Antonovy pohrozilo soudem, pokud bude dále užívat podobu titulu *Conte von Veith*.¹¹⁵ Rodina Veithů se však s tímto rozhodnutím nesmířila a její členové titul dál užívali. O tom svědčí i zmínka v listu Wiener Zeitung z července 1915,¹¹⁶ kde bylo oznámeno, že „*Arpád Conte Veith*“¹¹⁷ smí z nejvyšší milosti užívat hodnost poručíka v záloze. Následně šlechtický odbor ministerstvu války výnosem ze 14. července 1915 sdělil, že Arpád nemá na tento titul nárok, a zároveň nařídil opravit dokumenty, ve kterých byl s tímto titulem uveden.¹¹⁸

Posledním sporem celého případu byla žádost Antonovy dcery Ilky Veithové, dobrovolné pečovatelky v nemocnici v Českých Budějovicích. Dne 15. listopadu 1915 podala žádost o povolení nosit hraběcí titul. Prosba nejen že byla obratem zamítnuta, ale 8. ledna 1916 byla Ilka vyslýchána kvůli neoprávněnému užívání šlechtictví. Její

111 TAMTÉŽ, pag. 62.

112 TAMTÉŽ, pag. 67.

113 TAMTÉŽ, pag. 75.

114 TAMTÉŽ, pag. 84.

115 TAMTÉŽ, pag. 108.

116 Wiener Zeitung ze dne 11.7. 1915, č. 158, s. 6. Dostupné online na Österreichische Nationalbibliothek:

<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wrz&datum=19150711&seite=6&zoom=33>

117 Patrně se jednalo o vnuka Antona Veitha.

118 NA Praha, Ministerstvo vnitra Vídeň – Šlechtický archiv, pag. 138-139.

obhajoba se zakládala na tvrzení, že nikdy neužívala titul *Gräfin von Veith*, ale jen *contessa Veith*.¹¹⁹ Protože Antonova papežská nobilitace nebyla nikdy uznána jako dědičná a protože Ilka užívala titulu v jiné než povolené podobě, byla podstata trestného činu naplněna. Doba se však stávala více chaotickou, takže přestupek nakonec neměl žádné následky a případ byl odložen ad acta.¹²⁰

Na případu rodiny Veithů je dobře vidět, že Rakousko uznávalo papežské tituly jen jako čestná vyznamenání bez nároku na šlechtická privilegia. Oproti tomu například Prusko je neuznávalo vůbec.¹²¹

Do němčiny a dalších jazyků monarchie se nepřekládaly jen papežské tituly, ale i tituly pocházející z jiných zemí. K tomuto přestupku docházelo například v Přímoří a Dalmácii. To svými slovy dokazuje autor chorvatsko–slavonského Siebermacheru Ivan von Bojničić Kninski. „*Vzhledem k tomu, že italský titul Conte je v Chorvatsku a Dalmácii zneužíván, musíme zde zdůraznit, že italský Conte není nic víc, než obyčejný maďarský šlechtic: nemá právo nazývat se německy Graf, nebo chorvatsky Knez (kníže), jak to italská hrabata v Chorvatsku činí.*“¹²²

Šlechtický odbor se také zabýval problematikou užívání tzv. šlechtických korun.¹²³ Hodnostní koruny umístěné nad znakem měly vyjadřovat postavení nositele, tedy hodnost vévodskou, knížecí, hraběcí atd. Této zvyklosti, která se u nás objevila v 17. a 18. století, se zakrátko chopila nižší šlechta. V 19. století byly koruny tak oblíbené, že je začaly užívat i měšťané. Nakonec se tvary korun ustálily na devíti viditelných perlách pro hrabata, sedmi pro svobodné pány a pěti pro rytíře a prosté šlechtice. Měšťané si oblíbili koruny o třech liliích a dvou perlách mezi nimi. Hodnostní koruny jsou i dnes považovány za doklad šlechtictví. Opak je však pravdou. Koruny byly nesmírně oblíbené také u osob nešlechtického původu, které je často užívaly.

Státní moc se mnohokrát pokoušela zamezit nejen neoprávněnému užívání znaků osobami nešlechtického původu, ale i užívání titulů či jejich překládání. To vše

119 TAMTÉŽ, pag. 155.

120 TAMTÉŽ, pag. 156.

121 M. VAŘEKA – A. ZÁŘICKÝ (edd.), *Modernizace*, s. 149.

122 „*Da mit dem italienischen Contetitel in Kroatien und Dalmatien arger Missbrauch getrieben wird, müssen wir hier besonders hervorheben, dass der italienische Conte um nichts mehr ist, als ein gewöhnlicher ungarischen Edelman: er hat also keineswegs das Recht, sich deutsch Graf, oder kroatisch gar Knez (Fürst) zu nennen, wie dies die italienischen Contes in Kroatien thun.*“ Ivan von BOJNIČIĆ, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, Nürnberg 1899, s. 201. Dostupné online na Göttinger Digitalisierungszentrum: <https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN828669279>

123 J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 369.

souviselo s dobovou módou, která přetrvala od středověku až do současnosti. Lidé se vždy snažili přiblížit k vyšší společnosti, jejíž nejviditelnějším symbolem byly erby. V novověku byl každý případ řešen individuálně a dlouhou dobu neexistovala jednoznačná právní norma, jež by upravovala uzurpaci znaku či šlechtického titulu. Změnu přinesl až počátek 19. století, kdy se titul a s ním související erb stal výlučným právem šlechty. Přesto, jak jsem uvedla na příkladu rodiny Veithů, se našlo několik osob, jež tento zákaz obcházely. A díky těmto případům a neustálým novelizacím zákonů, které zakazovaly užívání znaků nešlechticům, víme, že k případům nedovoleného osvojování si erbů docházelo až do konce Rakousko-Uherské monarchie.

Závěr

Předložená práce si stanovila dva cíle. Chtěla být sondou, která se pokusí odkrýt společenský problém neoprávněného užívání znaků a dalších privilegií, jež měla náležet pouze šlechtě, a zároveň se snažila zanalyzovat vnímání tohoto problému členy různých vrstev společnosti a najít několik společných znaků chování.

U heraldického sporu se střetl člen nejvyšší zemské aristokracie s nově nobilitovaným rytířem. Vilém z Pernštejna byl již od mládí přesvědčen o svém právoplatném místě v rámci stavovské společnosti. Jaká ale byla rána pro jeho sebereflexi, když se objevil klokočenský erb, jenž byl totožný s tím perštejnským. Vilémova prudká reakce svědčí o zpochybnění jeho vlastního hodnotového žebříčku, který se zakládal na rodové tradici. Ta však byla narušena a otázkou bylo, jak ji Vilém z Pernštejna mohl získat zpět. V 15. století nebyla heraldická pravidla ustálena, navíc neexistovala žádná právní norma, která by dokázala tento konkrétní případ rozsoudit. Neobvyklý byl i postoj Mikuláše Hrdého z Klokočné, který neuposlechl výzvy Viléma z Pernštejna, aby jejich znaky byly na první pohled rozdílné, a nepohoršil klokočenský erb. Byl to ostrý střet mezi nejvyšším zemským maršálkem Království českého a kroměřížským hejtmanem, v němž hlavní roli hrála čest, kvůli které ani jeden neustoupil.

Když tento spor srovnáme s případem rodiny Veithů, najdeme určitou podobu. Anton Veith získal roku 1869 papežský titul *Comes romanus*, který však v Habsburské monarchii nebyl uznáván a ani neopravňoval k užívání jakýchkoliv šlechtických výsad. Přesto si rodina zvolila erb s hraběcí korunou a navíc titul překládala německým slovem *Graf*, tedy hrabě. Kvůli tomu se dostala do vážného sporu se státní mocí. Tento spor trval několik desetiletí a účastnily se ho tři generace rodiny Veithů. I přesto, že Šlechtický odbor c. k. ministerstva vnitra několikrát hrozil soudním sporem, nikdo z rodiny od svého přesvědčení neustoupil.

Je možné, že by je motivoval podobný pocit cti, jako tomu bylo u sporu Viléma z Pernštejna s Mikulášem Hrdým z Klokočné? A byl tento pocit motivací i u ostatních osob, které si uzurpovaly právo na znak? Na tuto otázku je těžké odpovědět, avšak v dobových pramenech můžeme nalézt obdobné případy. Například spor dvou

pražských měšťanských rodin Rostů a Lemperfulerů kvůli stejnému znaku, jež rodiny užívaly. Tento případ nakonec musela rozhodnout městská rada a erby byly pozměněny. Opět je zde určitá kauzalita.

Tyto kauzy se odehrály ve třech různých časových obdobích. Spor Rostů a Lemperfulerů byl řešen roku 1350, případ pernštejnského zebra vznikl roku 1486 a Veithové o svůj erb a titul bojovali na přelomu 19. a 20. století. Z toho důvodu jsem pro tuto práci zvolila dlouhé časové rozmezí. Společnost sice procházela změnami, ale případy neoprávněného užívání znaků přetrvaly. Erby nebyly pouhou módní záležitostí, ale byly i důkazem postavení rodiny. I když rodina nedosáhla oficiální nobilitace, stále sama sebe mezi nobilitované jedince řadila. A erb byl nejviditelnějším důkazem tohoto společenského postavení. Při studiu nešlechtických znaků se vynořuje nepřehledné množství otázek. Erby vyprávějí o svém nositeli, heraldické módě i proměnách společnosti v průběhu staletí. I když se ale myšlení společnosti proměňovalo, stále existuje několik skutečností, které zůstávají stejné. Mezi nimi má své místo čest.

O nešlechtických znacích existuje několik zmínek v různých publikacích. Přesto jim dosud nebyla věnována komplexní pozornost. Dle mého názoru nabízejí nové a dosud nevyužité badatelské možnosti.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Státní oblastní archiv Třeboň, Petr Kašpar Světecký z Černčic. Historische Nachrichten I., sign. A22/1.

Státní oblastní archiv Třeboň, Petr Kašpar Světecký z Černčic. Historische Nachrichten II., sign. A22/2.

Národní archiv Praha, Ministerstvo vnitra Vídeň – Šlechtický archiv, inv. č. 148, kart. 53.

Vydané prameny

DVORSKÝ František (ed.), *Listina krále Matyáše*, Archiv český XVI., Praha 1897.

DVORSKÝ František (ed.), *Listina Mikuláše Hrdého z Klokočné*, Archiv český XVI., Praha 1897.

FIALA Zdeněk (ed.), *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, Praha 1975.

FIALA Michal – KREJČÍK Tomáš (edd.), *Erbovní listiny*, Praha 2001.

FIALA Michal (ed.), *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a nobilitační privilegia studentské legie roku 1648*, Praha 1997.

HRDLIČKA Jakub – KREJČÍK Tomáš (edd.), *Litterae armorum. Erbovní listiny v Národním archivu v Praze*, Ostrava 2011.

KAŠPAR Jaroslav – PORÁK Jaroslav (edd.), *Ze starých letopisů českých*, Praha 1980.

PÁTKOVÁ Hana – SMOLOVÁ Věra – POŘÍZKA Aleš (edd.), *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310 – 1518*, Praha 2011.

Literatura

ALLMAYER-BECK Johann Christian, „Die Träger der staatlichen Macht: Adel, Armee und Bürokratie.“ Otto Schullmeister – Johann Christian Allmayer-Beck – Adam Wandruszka. In: *Spectrum Austriae*, Vienna: Herder, 1957, s. 152-264.

BEZECNÝ Zdeněk, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005.

von BOJNIČIĆ Ivan, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, Nürnberg 1899.

BUBEN Milan, *Encyklopedie heraldiky*, Praha 2003.

BŮŽEK Václav – HRDLIČKA Josef a kol., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002.

ČORNEJ Petr – BARTLOVÁ Milena, *Velké dějiny země Koruny české VI.*, (1437 – 1526), Praha – Litomyšl 2007.

von DOERR August, *Der Adel der böhmischen Kronländer*, Prag 1900.

z DOBRÉ VODY KRÁL Vojtěch, *Heraldika*, Praha 1900.

ELNICZ Václav, *Renovitační procesy pražské*, Zvláštní příloha Zpravodaje Klubu genealogů a heraldiků Ostrava, č. 6, Ostrava 1986.

FIALA Michal, *Tři studie k české renesanční heraldice*, 1998.

HAVLOVÁ Marie – PAŘILOVÁ Hana, *Typologie tkanin. Názvoslovný slovník*, Liberec 2013.

HODEK Gustav, *Gustav Hodek (přechodně) rytíř ze Želevic, průmyslník, statkář, vlastenec a oběť renovitační aféry*. *Heraldika a genealogie*, roč. 40, č.1-2, (2007), s. 117-121.

HOFFMANNOVÁ Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ Jana, *Bibliografický slovník archivářů Českých zemí*, Praha 2000.

HORČIČKA Václav, *Podivné šlechtictví rytířů Píseckých z Kranichfeldu aneb touha po šlechtických titulech*, *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. Roč. 25, č. 5/6, (2014), s. 130-133.

HRABĚTOVÁ Irena, *Erbovní pověsti ve spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohov*, Brno 1992.

JANIŠOVÁ Jana, *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě*, Olomouc 2007.

JOUZA Ladislav – JOUZOVÁ Miroslava, *Veithové: Od tkalcovského stavu ke šlechtickému titulu*, Mělník 2009.

KLECANDA Vladimír, *Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku*, *Časopis Archivní školy*, roč. VI., Praha 1928, s. 1-125.

- KREJČÍK Tomáš, *Nobilitovaní bankéři 19. století*. In: Tomáš Krejčík, *Milý Bore- : profesor Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*, Brno 2003 s. 129-135.
- MACEK Josef, *Jagellonský věk v českých zemích (1471 – 1526)*, Praha 1992.
- MACEK Josef, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001.
- MACEK Josef, *Jagellonský věk v českých zemích (1471 – 1526)*, sv. 2, Praha 1994.
- MARKUS Antonín – PILNÁČEK Josef, *Znamení a znaky nešlechticů*, Praha 1933.
- MAŤA Petr, *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004.
- MEJTSKÝ Josef, *Příspěvky k dějinám šlechty v Čechách s připojením rodopisu rytířů Nebeských z Vojkovic*, Praha 1901.
- MITIS Oskar, *Schierendorfs Plan eines Kaiserlichen Heroldsamtes*, Archivalische Zeitschrift 40, München 1913, s. 120-130.
- NEBESKÝ Jiří, *Vymyšlená šlechta aneb Sedmileté rytířství Jana B. Nebeského z Wojkowicz*. In: Heraldická ročenka, Heraldická společnost Praha, 2006, s. 163-175.
- Ottův slovník naučný, sv. VIII., Praha 1894.
- Ottův slovník naučný, sv. XI., Praha 1897.
- Ottův slovník naučný, sv. XXVI., Praha 1907.
- SCHWARZENBERG Karel, *Heraldika*, Uherské Hradiště 1992.
- SEDLÁČEK August – KOLÁŘ Martin – [Doslov napsal]: RŮŽEK Vladimír, *Českomoravská heraldika, I. část všeobecná*, Praha 1996.
- SEDLÁČEK August, *Českomoravská heraldika, II. část zvláštní*, Praha 1997.
- SEDLÁČEK August, *Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův*, Praha 1914.
- TEIGE Josef, *Staroměstský rynek v Praze*, Praha 1908.
- TYL Tomáš, *Albrecht markýz Kubinzky von Hohenkubin a jeho rod*. In: Heraldika a genealogie, 3-4/2004, s. 242-247.
- VAŘEKA Marek – ZÁŘICKÝ Aleš (edd.), *Modernizace církve. Od zrušení jezuitského řádu do II. vatikánského koncilu*, Ostrava 2009.
- VOREL Petr, Heraldický spor Viléma z Pernštejna z roku 1486. Vorel, Petr, In: *Heraldica viva. Sborník příspěvků z konference českých, moravských a slezských heraldiků konané ve dnech 7. – 8. června 1991 v Pardubicích*, Pardubice 1992 s. 69-74.

VOREL Petr, *Páni z Pernštejna: vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999.

WINTER Zikmund, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. Věku*, I., Praha 1892.

von WURTZBACH Constantin, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, díl 50, Wien 1884.

ŽUPANIČ Jan, *Nová šlechta rakouského císařství*, Praha 2006.

ŽUPANIČ Jan, *Cesty k urozenosti. Nová šlechta v Rakousko–Uhersku*. Jan Županič. In: *Český časopis historický*, Praha, 104, č. 2, 2006, s. 269-303.

ŽUPANIČ Jan, *Renabilitace a problém šlechtictví na konci Rakousko–Uherské monarchie*, Heraldika a geneologie, roč. 38, č. 3-4,(2005), s. 168-203.

ŽUPANIČ Jan, *Renabilitace a renobilitační procesy v Rakousku*, Praha 2006.

ŽUPANIČ Jan, *Šlechticem napodruhé. Rušení a opětovné udílení šlechtických titulů v Rakousko–Uherské monarchii*. In: Sborník k 60. narozeninám profesorky Marie Bláhové, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1-2/2000, Z pomocných věd historických XVI, Praha 2007, s. 271-301.

ŽUPANIČ Jan, *Kubinzky – nová šlechta na sklonku staré doby*. In: Genealogické a heraldické informace 2004, s. 33-41.

Tisky

Budweiser Anzeiger aus dem südlichen Böhmen ze dne 3.7. 1852, č. 1, roč. 26.

Der Deutsche Herold: Zeitschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde, 21, Berlin 1890.

O krásném znaku pánů z Liběchova na vinici Peluňce, Liběchovský zpravodaj 1/2015. Památky Archeologické, roč. VI., 1865.

Wiener Zeitung ze dne 11.7. 1915, č. 158.

Internetové odkazy (výběr)

Austrian Literature, University of Innsbruck: <http://www.literature.at/default.alo>

Göttinger Digitalisierungszentrum: <https://gdz.sub.uni-goettingen.de/>

Jihočeská vědecká knihovna: <http://www.digitalniknihovna.cz/cbvk>

Moravská zemská knihovna: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk>

Österreichische Nationalbibliothek: <https://anno.onb.ac.at/>

REGESTA IMPERII: http://opac.regesta-imperii.de/lang_de/anzeige.php?pk=1585

Seznam příloh

Příloha č. 1

Tzv. mluvící znak patřící pražské měšťance Katarině Kordat, objevil se na pečeti 6. 1. 1743. Barvy podle zvyklostí. Cor(dem) latinsky srdce.
(zdroj: Josef Pilnáček, Občanské znaky, Praha 2009.)

Příloha č. 2

Rodinný znak dle nákresu jihlavského měšťana Jiříka Motýla.
(zdroj: Josef Pilnáček, Občanské znaky, Praha 2009.)

Příloha č. 3

Žádost Antonína Veitha o uznání titulu Comes romanus.
(zdroj: NA Praha, Ministerstvo vnitra Vídeň – Šlechtický archiv, inv. č. 148, kart. 53.)

Příloha č. 4

Erb, který rodina Veithů neoprávněně užívala.
(zdroj: libechov.cz)

Příloha č. 5

Úvodní strana ze Světeckého Historických pamětí.
(zdroj: SOA Třeboň, Petr Kašpar Světecký z Černčic. Historische Nachrichten I., sign. A22/1.)

Příloha č. 6

Erby Václava Brauna a jeho bratra Františka, u nichž Světecký předpokládal, že byly vymyšleny.
(zdroj: SOA Třeboň, Petr Kašpar Světecký z Černčic. Historische Nachrichten I., sign. A22/1.)

Příloha č. 7

Ukázka ze Světeckého paměti.

(zdroj: SOA Třeboň, Petr Kašpar Světecký z Černčic. Historische Nachrichten II., sign. A22/2.)

Přílohy

Příloha č. 1

Příloha č. 2

St. 1872
Ministerium des Innern.

Prot. Nr. <u>66 877</u> Nr.	Sectione Nr.
Datum <u>14. Sept. 1872</u> Preis <u>24. Jähr. Wk. 5.50</u>	Departmente Nr.
Für <u>Eröffnung einer Expedition</u>	Für <u>Eröffnung einer Expedition</u>
<p> Rathhaller. - siehe in Ding kaupt in der D. - 1872 d. P. - (siehe) - siehe hier, und die Eintragung, 18. d. P. - (siehe) - siehe hier, (siehe) - (siehe) - siehe hier - </p> <p style="text-align: right;">Case. 1872 97</p> <p style="text-align: center;"> <i>Ständehaus</i> <i>und</i> <i>1872 d. P. -</i> <i>1872 d. P. -</i> <i>1872 d. P. -</i> <i>1872 d. P. -</i> </p>	
Für <u>Pracht</u> - 25/3 1170	Für <u>Expedition</u> - 25/3 1170 (siehe) - (siehe) - (siehe) -
Für <u>Registrierung</u> - 24/3 1170 (siehe) - (siehe) -	Für <u>Expedition</u> - 25/3 1170 (siehe) - (siehe) - (siehe) -

Příloha č. 4

Příloha č. 5

Příloha č. 6

Příloha č. 7

